

MODERN ARAP EDEBİYATINDA MUÂRAZA: AHMED ŞEVKÎ-HÂŞİM er-RİFÂÎ ÖRNEĞİ

Ahmet YILDIZ*

Makale Bilgisi

Makale Türü: Araştırma Makalesi, **Geliş Tarihi:** 01 Ekim 2020, **Kabul Tarihi:** 14 Şubat 2021, **Yayın Tarihi:** 31 Mart 2021, **Atf:** Yıldız, Ahmet. "Modern Arap Edebiyatında Muâraza: Ahmed Şevkî-Hâşim er-Rifâî Örneği". *Dinbilimleri Akademik Araştırma Dergisi* 21/1 (Mart 2021): 379-413.

<https://doi.org/10.33415/daad.803429>

Article Information

Article Types: Research Article, **Received:** 01 October 2020, **Accepted:** 14 February 2021, **Published:** 31 March 2021, **Cite as:** Yıldız, Ahmet. "Muâraza in Modern Arab Literature: Example of Ahmed Shawqî - Hashim al-Rifâî". *Journal of Academic Research in Religious Sciences* 21/1 (March 2021): 379-413.

<https://doi.org/10.33415/daad.803429>

Öz

Modern Mısır edebiyatında Nahda şairleri arasında sayılan Ahmed Şevkî (ö. 1932), şiirlerinde klasik Arap edebiyatı üslubunu kullanmış güçlü bir ediptir. Şiirleriyle Mısır halkının duygularına tercüman olan Şevkî, pek çok şairi etkilemiştir. Hâşim er-Rifâî (ö. 1959) de bunlardan biridir. 1935 yılında doğan, yaşadığı dönemin siyasî olaylarında İslâmcı duruşuyla tanınan ve bu nedenle komünistler tarafından bir hedef hâline gelen Hâşim, 1959 yılında öldürülmüştür. Erken yaşlarda şiir yazmaya başlayan Hâşim, ardında bir şiir divanı bırakmış, Şevkî gibi tiyatroya yazmış ve onun bazı kasidelerine muârazalar yapmıştır. Bu çalışmada, Hâşim'in divanında yer alan *Nehcül-Bürde*, *Mevlidü'n-Nûr* ve *el-Ezher* isimli kasideler incelenmiştir. Bu üç kaside isimlendirme, revî harfi, kafiye, vezin, muhteva ve beyit sayısı yönünden ele alınmış, nazîreleri olan Ahmed Şevkî'ye ait kasidelerle karşılaştırılmış, Şevkî'nin şiirlerinin, Hâşim'in şiirlerine etkisi tespit edilmiştir. Böylece câhiliye döneminden beri var olan muâraza sanatının 20. yüzyıldaki örnekleri incelenerek, bir şairin şiirinde kullandığı şekil ve muhtevanın, diğer şairlerin eserlerine etkisi göz önüne serilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Arap Edebiyatı, Ahmed Şevkî, Hâşim er-Rifâî, Muâraza, Medih.

* Dr. Öğr. Üyesi, Necmettin Erbakan Üniversitesi Ahmet Keleşoğlu Eğitim Fakültesi Öğretim Üyesi, Orcid Id: <https://orcid.org/0000-0002-7074-0405>

Muâraza in Modern Arab Literature: Example of Ahmed Shawqî - Hashim al-Rifâi

Abstract

Ahmed Shawqî is a strong writer who used the classical style of Arabic literature in his poems. He influenced many poets. One of them being Hashim al-Rifâi. Hashim, who started writing poetry at an early age, left a mark on poetry divan, and made muârazas to some of his poems. In this study the poems of Nahc al-Burda, Mawlid al-Nûr and al-Azhar, which are one of the divan literature of Hashim, are examined. These three poems are being discussed in terms of naming, letter of rhyme, rhyme, centroid, content and number of couplets. In addition, this study captures a comparison with of Ahmed Shawqî's poems, furthermore the effect of Shawqî's poems on Hashim's poems are determined. By examining the 20th century examples of the art of muâraza that has existed since the Jahiliyya period, the effect of the form and content used by a poet in his poetry, come to light on the literal works of other poets.

Keywords: Arabic Literature, Ahmed Shawqî, Hashim al-Rifâi, Muâraza, Eulogy.

Giriş

380 | db

Arap edebiyatında bir şairin şiirine karşılık başka bir şairin şiir yazması, nakîza ve muâraza kelimeleriyle ifade edilmiştir. "Nakîza"; daha çok aynı vezin, kafiye ve revî harfi barındıran; birbirlerini hicvetme, birbirlerine karşı övünme veya cevap verme amacı taşıyan şiirlerle, iki şairin atışması anlamında kullanılmıştır. Bu sanat nakîza'nın çoğulu olan "nekâiz" kelimesiyle de ifade edilmiştir. "Muâraza" ise bir şairin, başka bir şairin şiirindeki sanatı veya muhtevayı beğenmesi neticesinde, onu hicvetmeden, onun derecesine ulaşmak veya derecesini geçmek için aynı kafiye, aynı vezin ve aynı muhtevada veya bunlarda az-çok değişiklikler yaparak bir şiir yazmasıdır.¹ Muâraza ve nakîza, Arap edebiyatında câhiliye döneminden beri bilinmektedir. Muâraza'nın eş anlamlısı olarak ilk dönemlerde ihtizâ (الاحتذاء) kelimesi kullanılsa da² modern dönemde nazîre (النظيرة) ifadesi daha çok kullanılmaya başlamıştır.³ Bu sanatlara

¹ Ahmed eş-Şâyib, *Târîhu'n-nekâiz fi'ş-şi'ri'l-'Arabî* (Kahire: Mektebetu'n-Nahdati'l-Mısıriyye, 1954), 7; Ebû Süleymân Hamd b. Muhammed b. İbrahim el-Hattâbî, *Beyânu i'câzi'l-Kur'ân (Selâsu resâil fi i'câzi'l-Kur'ân içinde)*, nşr. Muhammed Halefullah – Muhammed Zağlûl Sellâm (Kahire: Dâru'l-Meârif, 1986), 58-61; İn'âm Fevvâl Akkâvî, *el-Mu'cemu'l-mufassal fi 'ulûmi'l-belâğa el-bedî' ve'l beyân ve'l-me'ânî* (Beyrut: Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 1996), 650; Ramazan Şahin, *Osman Bektaş el-Mevsilî ve Şiiri* (Konya: Eğitim Yayınevi, 2019), 285.

² Abdulkâhîr el-Curcânî, *Delâilu'l-i'câz fi 'ilmi'l-me'ânî*, thk. Mahmûd Muhammed Şâkir Ebû Fihri (Kahire: Matbaatu'l-Medenî, 1992), 468-472.

³ İsmail Durmuş, "Nazîre", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Erişim 13 Kasım 2020).

yakın olan "iktibas"; Kur'ân-ı Kerîm veya Hadis-i Şerif metninden,⁴ "tazmîn" ise, başka bir şairin şiirinden alıntı yapmak⁵ anlamına gelmektedir. Bu tanımlara göre, muâraza ve nakîzanın bir kasidenin şekil ve muhtevası minvalinde başka bir şiir yazma, iktibas ve tazmînin ise bir kasidenin bir veya birden fazla beytinde kutsal metinlerden veya başka bir şiirden faydalanma anlamına gelmesi dolayısıyla aralarında farklılıklar bulunmaktadır.

Klasik Arap edebiyatının Modern Mısır Arap edebiyatına taşınmasında pay sahibi olan Mahmud Sâmî el-Bârûdî (ö. 1904) ve Hâfız İbrâhîm (ö. 1932) gibi Nahda şairleri arasında sayılan Ahmed Şevkî, hem yaşadığı döneme hem de sonrasına etkisi olan şairlerdendir.⁶ Şevkî'den etkilenmiş ve ona muâraza yapmış şairler arasında, Hâşim er-Rifâî de bulunmaktadır.

Çalışmamızda Şevkî'nin şiirlerine, Hâşim'in nazîre olarak yazdığı şiirler arasından, medih türündeki *Nehcü'l-Bürde*, Mevlid-i Nebî türündeki *Mevlidü'n-Nûr* ve Ezher Üniversitesindeki eğitimin konu edildiği *el-Ezher* isimli üç şiiri ele aldık. Söz konusu şiirleri şekil ve muhteva yönünden inceleyip Şevkî'nin yazmış olduğu şiirlerle kıyasladık ve aralarındaki benzerlikleri ortaya çıkarmaya çalıştık. Bu maksatla *Nehcü'l-Bürde* başlığı altında 24, *Mevlidü'n-Nûr* başlığı altında 37, Ezher başlığı altında 39 beyti inceledik. 3. bölümün başında zikrettiğimiz 5 beyitle birlikte çalışmamızda toplam 105 beyit incelenmiş oldu. Çalışmanın hacminin artmaması için kasidelerin üslup özelliklerini ele almadık. Şevkî'nin *Zikra'l-Mevlid* isimli kasidesine muâraza için Hâşim'in yazmış olduğu *Zikra'l-Mevlid* ve

⁴ İbn Hicce el-Hamevî, *Hızânetu'l-edeb ve gâyetu'l-erab*, thk. 'Isâm Şikyû (Beyrut: Dâru Mektebeti'l-Hilâl, 2004), II/455-471; Ahmed b. Ali b. Ahmed el-Fezârî el-Kalkaşendî, *Subhu'l-a'şâ' fi sinâ'ati'l-inşâ'* (Beyrut: Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, ts.), I/237; Ahmed b. İbrahim b. Mustafa el-Hâşimî, *Cevâhiru'l-belâğa fi'l-me'ânî ve'l-beyân ve'l-bedî'*, thk. Yusuf es-Samîlî (Beyrut: el-Mektebetu'l-'Asriyye, ts.), I/338; Bahauddîn Ahmed b. Ali b. Abdulkâfi es-Subkî, *'Arûsu'l-efrâh fi şerhi Telhisi'l-Miftâh*, thk. Abdulhamid Hindâvî (Beyrut: el-Mektebetu'l-'Asriyye li't-Tıbâ'a ve'n-Neşr, 2003), II/332.

⁵ Ebû'l-Abbâs Abdullah İbnu'l-Mu'tez, *el-Bedî' fi'l-bedî'* (Dâru'l-Cil, 1990), 38; Nasrullah b. Muhammed Ziyâuddîn İbnu'l-Esîr, *el-Meselu's-sâir fi edebi'l-kâtibi ve'ş-şâ'ir*, thk. Ahmed el-Hûfî - Bedvî Tabâne (Kahire: Dâru Nahdati Mısır, ts.), III/203; Ahmed b. Mustafa el-Merâğî, *'Ulûmu'l-belâğa el-beyân ve'l-me'ânî ve'l-bedî'* (Beyrut: Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 1993), 374; Muhammed Ahmed Kâsım - Muhyiddîn Dîb, *'Ulûmu'l-belâğa el-bedî' ve'l-beyân ve'l-me'ânî* (Trablus: el-Muessesetu'l-Ĥadîse li'l-Kitâb, 2003), 133; Subkî, *'Arûsu'l-efrâh*, II/334.

⁶ Ahmet Yıldız, *Nil Şairi Hafız İbrahim ve Siyasi Şiirleri* (Konya: Palet Yayınları, 2017), 47; Ahmet Yıldız, "Hafız İbrahim'in Şiirlerinde Türk İmajı", *Türk-İslâm Medeniyeti Akademik Araştırmalar Dergisi* 13/25 (Mart 2018), 197-199.

Vahyu'l-Mevlid isimli kasidelerini, Mevlid-i Nebî türünde başka bir örneği incelememiz, vezinlerinin farklı oluşu ve çalışmanın sınırlarının zorlanmaması için incelemedik.

Şevkî'nin şiirlerine muâraza amacıyla Hâşim'in yazmış olduğu şiirleri incelemeye geçmeden önce bu şairlerin hayatına genel bir bakış atmamız faydalı olacaktır.

1. Ahmed Şevkî'nin Hayatına Genel Bir Bakış

Ahmed Şevkî, 1868 yılında Kahire'de dünyaya gelmiştir. Türk bir anne, Kürt bir baba, Çerkez bir dede ve Yunan bir büyükanneye sahip olması nedeniyle farklı özellikleri bir arada barındırabilmiştir. İlk ve orta öğreniminden sonra hukuk eğitimi almış ancak yarıda bırakmış, daha sonra tercümanlık eğitimi almaya başlamış ve 1887 yılında mezun olmuştur.⁷ Hukuk eğitimini tamamlaması için Hidiv Tevfik Paşa (ö. 1892) tarafından 1888 yılında dört yıllığına Fransa'ya gönderilmiş böylece Batı edebiyatını yakından tanıma fırsatı bulmuştur. 1892 yılında Mısır Hidivi olan II. Abbas Hilmi Paşa (ö. 1944) döneminde resmi görevler almış ve idareyi öven siyâsî şiirler söylemiştir.⁸

I. Dünya Savaşı'nda İngiltere'nin, Mısır'ı himayesine aldığını ilan edip yönetimi tasfiye etmesi sırasında Hidiv II. Abbas Hilmi Paşa taraftarı olan Ahmed Şevkî de İspanya'ya sürülmüştür. İspanya'da Endülüs İslâm medeniyetini, Arap ve Batı edebiyatını derinliğine inceleme imkânı bulmuştur. 1919 yılında tekrar Mısır'a dönmüş, halk tarafından bir kahraman gibi karşılanmış, bundan sonraki hayatında daha çok Mısırlıların duygularına tercüman olan şiirler yazmıştır. Ünü tüm Arap diyarına yayılan şaire 1927 yılında, Kahi-

⁷ Hannâ Fâhûrî, *Tarihu'l-edebi'l-'Arabî* (Jounieh: Mektebetu'l-Bûlisiyye, 1953), 982; Şevkî Dayf, *Şevkî şa'iru'l-'asri'l-hadis* (Kahire: Mektebetu'l-Usra, 2010), 9-13; Tâhâ Huseyin, *Hâfız ve Şevkî* (Kahire: Muessesetu Hindâvî li't-Ta'lîm ve's-Sekâfe, 2014), 10; Ahmet Kazım Ürün, *1868-1932 Mısır'da Bir Türk Şair Ahmet Şevki* (İstanbul: Kaknüs Yayınları, 2002), 47; Ahmet Kazım Ürün, "Ahmet Şevki'nin Şiirlerinde Boğaziçi ve Marmara", *Uluslararası Üsküdar Sempozyumu X*, ed. Coşkun Yılmaz (İstanbul: Üsküdar Belediyesi, 2019), 2/309.

⁸ Fâhûrî, *Tarihu'l-edeb*, 982; Dayf, *Şevkî*, 10; Ramazan Şeşen, "Ahmed Şevki", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Erişim 13 Kasım 2020); Huseyin, *Hâfız ve Şevkî*, 125-126; Ürün, *Mısır'da Bir Türk*, 48.

re'de düzenlenen törende Emîru'ş-Şuarâ (*Şairlerin Prensi*) unvanı verilmiştir.⁹

Şevkî, yaşadığı dönemin ve sonrasında edebî hayatını etkilemiş bir şairdir. Modern Arap şiirinin gelişimde büyük pay sahibi olan Ahmed Şevkî,¹⁰ ayrıca Arap edebiyatında ilk tiyatro eseri yazan kişi unvanına sahiptir.¹¹ Türkleri öven, halifeye ve Osmanlı Devleti'ne bağlılığını ifade eden şiirler kaleme almış olan Şevkî,¹² 1932 yılında Kahire'de vefat etmiştir.¹³

2. Hâşim er-Rifâî'nin Hayatına Genel Bir Bakış

Adı, Seyyid b. Câmî' b. Hâşim b. Mustafa er-Rifâî'dir. İlmî açıdan dedesine benzesinden dolayı kendi adı olan Seyyid yerine, dedesinin adı olan Hâşim ismiyle tanınmıştır. 1935 yılında Mısır'ın Enşas köyünde yedi erkek kardeşin üçüncüsü olarak dünyaya gelmiştir. Ezher âlimlerinden olan büyük dedesi Mustafa er-Rifâî'nin, çeşitli alanlarda çalışmaları ve bir de şiir divanı bulunmaktadır. Tarikat şeyhi olan dedesi Hâşim b. Mustafa, Ezher'de müderrislik görevini yürütmüş, Buhârî dersleri vermiş ve insanları bilinçlendirmek için farklı bölgelere seyahat etmiştir. Babası Câmî' (ö. 1949), Mısır'da yaygın olan bir tasavvuf tarikatının şeyhidir.¹⁴

Hâşim, küçük yaşlardan itibaren babasının derslerine ve dini törenlere katılmış, buralarda şiirler dinlemiştir. Babası, Hâşim'i bizzat kendisi yetiştirmek istediye de uzun ısrarlar ve tartışmaların ardından ilkokul eğitimi almak için 1947 yılında Ezher'e tâbi Ma'hedü'z-Zekâzîk ed-Dîniyye isimli okula kayıt yaptırmış, 1951 yılında ilkokul diplomasını, 1956 yılında ortaokul diplomasını almış, ardından aynı yıl Kahire Üniversitesi'nin Dâru'l-'Ulûm Fakültesine kayıt yaptırmıştır.¹⁵ Edebî yönü hocası Ali el-Cundî'nin (ö.

⁹ Fâhûrî, *Tarihu'l-edeb*, 980, 984; Dayf, *Şevkî*, 31-86, 277; Şeşen, "Ahmed Şevki"; Ürün, *Mısır'da Bir Türk*, 50; Ahmet Kazım Ürün, "Ahmet Şevki ve Mehmet Âkifte Ortak Unsurlar", *Nüsha* 2/7 (2002), 86.

¹⁰ Dayf, *Şevkî*, 47.

¹¹ Zekî Mubârek, *Ahmed Şevkî* (Beirut: Dâru'l-Cil, 1408/1988), 253.

¹² Dayf, *Şevkî*, 23-26; Fâhûrî, *Tarihu'l-edeb*, 981.

¹³ Şeşen, "Ahmed Şevki"; Dayf, *Şevkî*, 41.

¹⁴ Muhammed Hasen Berîğiş, *Divânu Hâşim er-Rifâî isimli esere yazılan mukaddime* (Zerkâ': Mektebetu'l-Menâr, 1405/1985), 15-16; Hâmid Tâhir, *Hâşim er-Rifâî* (Kahire: Mektebetu'l-Âdâb, 1998), 8.

¹⁵ Berîğiş, *Divânu Hâşim*, 15-18; Tâhir, *Hâşim er-Rifâî*, 8.

1973) dikkatini çekmiş ve fakültenin edebî etkinlikler sorumluluğuna getirilmiştir.¹⁶

Hâşim, İngiliz işgalini ve Mısır'ın kötü durumunu protesto etmek için düzenlenen gösterilerde öğrencilerin liderliğini yapmış, bu gösterilerde İslâm'ı referans alan hareketlerin içinde yer almış, bu nedenle iki kez okuldan uzaklaştırılmıştır. 1959 yılında Enşas Spor kulübünde komünist bir grupla Hâşim ve arkadaşları arasında çıkan kavganın büyümesinin ardından yetkililer olaya müdahale etmek zorunda kalmış, sonrasında iki grup toplanıp aralarında anlaşmaya varmışlardır. Hem bu olayın hem de mazlum Müslümanların dilinde tekrarlanan şiirlerinin de etkisiyle Hâşim, sadece Mısır'da değil, diğer Arap ülkelerinde de tanınmaya başlamıştır. Onun artan şöhreti, komünistlerin hedefi hâline gelmesine neden olmuştur. Hâşim, 1959 yılında, 24 yaşındayken kulübün spor salonunda yaşanan bir tartışmada bıçaklanarak öldürülmüştür.¹⁷

Hâşim'in Tâhâ Huseyin'in (ö. 1973) müsteşriklere yakın olan görüşlerine karşı İslâm'ı savunan bir duruş sergilediği, Kur'ân hafızı olduğu, Mutenebbî (ö. 354/965), Buhturî (ö. 284/897) gibi pek çok şairin şiirlerini ve Muallakaları ezberlediği, aynı zamanda bir şair olan hocası Ali el-Cundî'den etkilendiği, pek çok kitap okuduğu ve Ahmed Şevkî'yi çok beğendiği belirtilmiştir.¹⁸

Hâşim henüz 12 yaşındayken, Şevkî ve Mutenebbî gibi şairleri taklit ederek şiir yazmaya başlamış,¹⁹ şiirlerini bir divanda toplama-ya çalışmıştır.²⁰ Farklı zamanlarda derlemeler hâlinde yayınlanan şiirleri toplanarak önce Mısır Eğitim Bakanlığı tarafından Muhammed Kâmil Hatte tahkikiyle 1960 yılında *eş-Şâ'iru's-Şehîd Hâşim er-Rifâî* adıyla, ardından Mektebetu Menâr tarafından Muhammed Hasen Berîğiş (ö. 2003) tahkikiyle 1985 yılında *Dîvânu Hâşim er-Rifâî* adıyla basılmıştır.²¹

¹⁶ Berîğiş, *Dîvânu Hâşim*, 19; Tâhir, *Hâşim er-Rifâî*, 8, 24.

¹⁷ Berîğiş, *Dîvânu Hâşim*, 18-21; Tâhir, *Hâşim er-Rifâî*, 8.

¹⁸ Berîğiş, *Dîvânu Hâşim*, 22; Tâhir, *Hâşim er-Rifâî*, 15-16.

¹⁹ Majed Haj Mohammad, "en-Nez'atu'r-rûmansiyye fi şî'ri't-tabî'a 'inde Hâşim er-Rifâî ve eseruhâ fi'stidâ'îs-suveri'l-fenniyye", *Asos Journal* 66 (Mart 2018), 418.

²⁰ Berîğiş, *Dîvânu Hâşim*, 23.

²¹ Mustafa Recep, *Şu 'arâu'l-fukâheti'l-mu'âsirûn* (Kafru's-Şeyh: el-İlmu ve'l-İman li'n-Neşri ve't-Tevzî', 2008), 121.

3. Hâşim er-Rifâî'nin Ahmed Şevkî'nin Şiirlerine Muârazaları

Ahmed Şevkî'nin şiirlerine muârazalar yapan Hâşim, küçük yaşlardan itibaren Şevkî'nin şiirlerini okumuş, onun edebî yönünden etkilenmiştir. Ahmed Şevkî'nin şiirlerini okuma arzusu nedeniyle yaşamış olduğu bir hatırası, Hâşim'in bir şiir kaleme almasına vesile olmuştur. Şevkiyyât'ı bir arkadaşından ödünç istediğinde, beraber okuma bahanesiyle arkadaşının vermemesi üzerine ona *Kıssatü'l-Kitâb* adını verdiği bir şiir yazmıştır: [Vâfir]²²

بُجِعْنَا كَذَلِكَ كَانَ ظَنِّي	رَ عَمْتُ بَأَنَّ لِلْأَدَبِ إِتْسَابًا	1
صَنَنْتُ بِبَدْلِهِ فَإِنَّكَ عَنِّي	وَجِئْتُ طَلِبْتُ دِيوَانًا لِمَنُوقِي	2

- 1 Öyle zannediyorum ki; edebiyatın bizi birleştiren bir bağlayıcılığı olduğunu düşündün.
- 2 Şevkî'nin divanını istediğimde onu vermekten kaçındın. Öyleyse benden uzak dur.

Bu beyitleri duyan arkadaşı, kitabı derhal vermiş, ardından Hâşim, kendisine teşekkür etmek amacıyla, aşağıdaki beyitleri kaleme almıştır: [Vâfir]²³

إِنَّكَ أَحْيَيْ عَظِيمِ الشُّكْرِ مِنِّي	لَقَدْ حَقَّقْتَ مَا كُنْتُ أُبْعِي	3
وَمَا نَزِلُ الْمُطَالِبِ بِالتَّمَنِّي	وَعَادَ بِنَيْلِ مَا أَرْجُوهُ شِعْرِي	4

- 3 Benim arzumu gerçekleştirdin. Kardeşim sana çok teşekkür ederim.
- 4 Şiirim beni istediğime kavuştu. Arzularda ulaşmak temenniyle olmaz.

Yukarıdaki beyitler Hâşim'in, Şevkî'nin şiirlerini okuduğuna bir delildir. Hatta şiirin dördüncü beytinin Şevkî'nin *Zikra'l-Mevlid* isim-

²² Hâşim er-Rifâî, *Divânu Hâşim er-Rifâî* (Zerkâ': Mektebetu'l-Menâr, 1405/1985), 110.

²³ Rifâî, *Divân*, 110.

li kasidesinin aşağıdaki beytinden tazmîn edilmiş olması, ondan etkilendiğinin göstergesidir: [Vâfir]²⁴

وَلَكِنْ نُوْخِذُ النَّبِيَا عِلَابَا

وَمَا نَيْلُ الْمَطَالِبِ بِالتَّمْنَى

53

53

Arzulara ulaşmak temenniyle olmaz. Ancak dünya kuvvetle tutulur

Hâşim'in muâraza yapmak için Şevkî'yi seçmesi, sadece Şevkî'nin edebî gücüyle açıklanamaz. Şevkî'nin bir Mısırlı oluşunun ve şiirlerine yansıttığı görüşlerinin de bu seçimde etkili olduğu anlaşılmaktadır. Bu açıdan bakıldığında muâraza sanatının sadece bir şiir yazmaktan ziyade, muâraza yaptığı şairin sahip olduğu düşünceyi ve temsil ettiği ekölü de benimsemenin bir göstergesi olarak karşımıza çıktığı görülmektedir.

Şevkî'nin kasidelerine Hâşim'in yapmış olduğu muârazalarını incelemeye ilk olarak Medh-i Nebî türünde yazmış olduğu *Nehcü'l-Bürde* isimli kasideyle başlamamız uygun olacaktır.

386| db

3.1. Nehcü'l-Bürde

Vefatından sonra bir kişiyi şiirle yâd etmek mersiye olarak adlandırılırken, Hz. Muhammed'i (sav) yâd etmek için yazılan şiirler, o hayattaymış ve onunla hasbihal ediliyormuş gibi yazıldığı düşünüldüğü için, medih olarak isimlendirilir.²⁵ Câhiliye dönemi Arap edebiyatında medih bulunmaktadır. Ancak İslâm'ın gelişiyile "Medh-i Nebî", yeni bir konu olarak ortaya çıkmıştır.²⁶ Peygamber methiyeleri, peygambere duyulan sevgi, saygı, onun risâleti, mucizeleri, hicreti, şefaati ve mi'racı gibi yaşadığı olağanüstü olayları konu edinen metinlerdir.²⁷ Türk edebiyatında bu tür şiirlere na't adı veri-

²⁴ Ahmed Şevkî, *Şevkiyyât* (Kahire: Muessesetu Hindâvî li't-Ta'lim ve's-Sekâfe, 2012), 97.

²⁵ Zekî Mubârek, *el-Medâihu'n-nebeviyye fi'l-edebi'l-'Arabî* (Kahire: Dâru'l-Hucetu'l-Beyzâ', 1354/1935), 17.

²⁶ Muhammet Vehbi Dereli, *Osmanlı Dönemi Bedîyyât Şairlerinden Âişe el-Bâûniyye ve Peygamber Methiyeleri* (Ankara: Gece Kitaplığı, 2014), 38.

²⁷ Kenan Demirayak, *Arap Edebiyatı Tarihi-Osmanlı Dönemi (Mısır ve Bilâdu's-Şâm Bölgesi)-(922-1217/1516-1802)* (Erzurum: Fenomen Yayınları, 2015), 231; Şahin, *el-Mevsûlî*, 54; İsmail Durmuş, "Methiye", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Erişim 13 Kasım 2020); Mevlüt Öztürk, *İbnu't-Tayyib eş-Şerakî ve Şiirleri* (Konya: Aybil Yayınları, 2019), 100-101.

lir.²⁸ Hz. Muhammed için ilk medih şiirini Ebû Tâlib'in (ö. 619)²⁹ veya A'şâ'nın (ö. 7/629) söylediği ifade edilir.³⁰ Hz. Muhammed'in Medine'ye hicretinden sonra müşriklerin onu hicveden şiirlerine cevap veren Hassan b. Sabit (ö. 60/680),³¹ Kâ'b b. Mâlik (ö. 50/670) ve Abdullah b. Revâha'yı (ö. 8/629) Hz. Muhammed'i metheden şairler arasında sayabiliriz.³² Hz. Muhammed'i metheden şairler arasında Kâ'b b. Züheyr (ö. 24/645) de vardır. Kâ'b, Hz. Muhammed'in huzurunda onu metheden bir şiir söylemiş, o da kendisine bürdesini hediye etmiştir. Bu nedenle "Bürde" kelimesi Medh-i Nebî türü şiirlerin isimlendirilmesinde yaygınlık kazanmıştır.³³

Medh-i Nebî türünde bir şiiri tüm yönleriyle ilk ortaya koyan kişi kabul edilen Bûsîrî, (ö. 695/1296),³⁴ yazmış olduğu kasideye *el-Kevâkibu'd-Durriyye fî Medhi Hayri'l-Beriyye* adını vermesine rağmen kasidesi, *Kasîdetü'l-Bürde* ismiyle meşhur olmuştur.³⁵ Şevkî, Bûsîrî'ye muâraza yaparak yazdığı kasidesine *Nehcü'l-Bürde* ismini vermiştir.³⁶ Hâşim de Şevkî'ye muâraza yaparak kasidesini *Nehcü'l-Bürde* şeklinde isimlendirmiştir. Bûsîrî 160 beyitlik, Şevkî 190 beyit-

²⁸ Mustafa Çiçekler, "Na't", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Erişim 13 Kasım 2020).

²⁹ İçinde Peygamberimizi metheden beyitlerin de bulunduğu kasidenin Ebû Tâlib'e ait olduğu konusunda şüpheler bulunmaktadır. Mahmud Ali Mekkî, *el-Medâihu'n-nebevîyye* (Kahire: eş-Şeriketu'l-Mısriyyetu'l-Âlemiyye li'n-Neşr, 1991), 7-11.

³⁰ Mubârek, *Medâih*, 18-20.

³¹ Hicretten sonra Mekkeli Müşriklerin Allah Rasûlü'nü hicveden şiirlerine Müslümanlar karşılık vermek istemişler Peygamberimiz de ilk olarak bu işi Ensar'dan Hassan b. Sabit'e vermiş ve kendisini Ruhu'l-Kudus'un desteklemesi için dua etmiştir: Mekkî, *el-Medâih*, 11-13.

³² Mekkî, *el-Medâih*, 27.

³³ Samimi duygularla söyleseler de Hz. Muhammed'in şairleri olarak tanınan Hassan b. Sabit, Ka'b b. Malik ve Abdullah b. Revâha'nın, İslam düşmanlarına karşılık verdikleri, gazveleri anlattıkları veya bir şehidi andıkları şiirlerin ana teması Hz. Muhammed'i medih olmadığı, Ka'b b. Züheyr'in söylediği şiirin de korkudan emin olan ve yeni Müslüman olan birinin şiiri olduğu ayrıca câhiliye dönemi şiir âdetlerinin izlerini taşıdığı gerekçesiyle Medh-i Nebî türü şiirlerin özelliklerini tam olarak taşımadığı ifade edilmiştir: Mekkî, *el-Medâih*, 28-35; Mubârek, *Medâih*, 20-32; Zekî Mubârek, *el-Muvâzene beyne's-şu'arâ'* (Kahire: Muessesetu Hindâvî li't-Ta'lim ve's-Sekâfe, 2012), 170; Orhan İyışenyürek, "İbn Ma'tûk'un Dîvân'ındaki Peygamber Methiyeleri", *Necmettin Erbakan Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 47/47 (2019), 146-148; Süleyman Tülücü, "Kâ'b b. Züheyr ve Kaşide-i Bürde'si Üzerine Notlar I", *Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 5/5 (1982), 161-162.

³⁴ Mubârek, *Muvâzene*, 166.

³⁵ İsmail Hakkı Sezer, "Kaside-i Bürde ve Nesir ve Manzum Tercümesi", *Selçuk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 10/10 (2000), 65.

³⁶ Mubârek, *Muvâzene*, 165; Mubârek, *Şevkî*, 155.

lik bir kaside yazarken Hâşim'in kasidesi 23 beyitten oluşmaktadır. Üç şairin de kasidelerinin bahri Basît, revî harfi "Mim" harfidir. Kafiyelerinin Mim harfi oluşu nedeniyle bu şiirler *Mimiyye* şeklinde de adlandırılmıştır. Ahmed Şevkî'nin Bûsîrî'den etkilendiği, Hâşim'in de Ahmed Şevkî'den etkilendiği görülmektedir.

Bûsîrî'yi hem şekil hem de konu bakımından taklit eden Şevkî, klasik Arap edebiyatı âdetlerinde olduğu gibi gazel içerikli bir mukaddime yapmış, ardından nefesine hitap ederek nasihat etmiş, kurtuluşun peygamberin yoluna ve şefaatine sarılmakla olacağını belirterek peygamberimizi övmeye başlamıştır. Salâtu selamla kasidenin hatimesine geçmiş, İslâm ümmetinin birliğini isteyerek kasidesini sonlandırmıştır. Hâşim'in *Nehcü'l-Bürde* isimli kasidesi ise vezin, kafiye, revî harfi ve isimlendirme açısından Şevkî'nin kasidesiyle aynı olmasının yanı sıra, ele alınan konular bakımından da benzerlik göstermektedir.

Şevkî, klasik Arap edebiyatı âdetlerine uygun olarak *Nehcü'l-Bürde* isimli kasidesine gazelî bir mukaddime yapmıştır: [Basît]³⁷

388 | db

أَحَلَّ سَفْكَ دَمِي فِي الْأَشْهُرِ الْحَرَمِ	رِيمَ عَلَى الْقَاعِ بَيْنَ الْبَابِ وَالْعَلَمِ	1
يَا سَاكِنِ الْقَاعِ أَذْرَكَ سَاكِنِ الْأَحْمِ	زَمَى الْفَضَاءَ بَعَيْنِي جُوذِرِ أَسْدَا	2
يَا وَئِيحَ جَنْبِكَ بِالسَّهْمِ الْمَصِيبِ زَمِي	لَمَّا رَنَا حَدَّثْتَنِي النَّفْسُ قَابِلَةً	3

- 1 Dağlar ve ağaçlar arasındaki sakin bir ovada bir ceylan, haram aylarda kanını dökmeyi helal saydı.
- 2 Kader bir ceylanın gözlerini bir aslana attı. Ey ova sakinleri! Ormanın sakinine yetişin.
- 3 Baktığımda nefis şöyle diyerek benimle konuştu: "Sana atılan oktan dolayı yazık oldu sana."

Hâşim ise kasidesinin matla'ında maksadını açıklayarak kasidesinde klasik Arap şiir geleneğini uygulamamıştır. Kasidesinin matla'ı şöyledir: [Basît]³⁸

مَذْحِ الرَّسُولِ كَرِيمِ الْخُلُقِ وَالنَّبِيِّمِ	هَبَّتْ رِيَاخَ الصَّبَا فَاسْتَكْتَبَتْ قَلَمِي	1
--	--	---

³⁷ Şevkî, *Şevkiyyât*, 259.

³⁸ Rifâî, *Divân*, 301.

- 1 Saba rüzgârları esti de kalemimden, yaratılışı ve huyu güzel peygambere bir medih yazmasını istedi.

İki kasidenin mukaddimleri farklı olsa da ele alınan konular-daki benzerlikler göze çarpmaktadır. Şevkî, kasidesinde Hz. Muhammed'i methi dolayısıyla kıyamet gününde alacağı karşılığa de-ğinmektedir: [Basît]³⁹

عَلَّقْتُ مِنْ مَنَحِهِ خَيْلًا أَعَزُّ بِهِ   فِي نَوْمٍ لَا عَزَّ بِالْأَنْسَابِ وَاللَّحْمِ   45

- 45 Nesep ve soyla izzetin olmadığı bir günde, aziz olmak için onu methederek bir ipe sarıldım.

Hâşim de kasidesinde Hz. Muhammed'i methi dolayısıyla Al-lah'ın rızasına kavuşmayı umduğunu belirtmektedir: [Basît]⁴⁰

إِنِّي مَدَحْتُكَ يَا خَيْرَ الْوَرَى طَمَعًا   فِي أَنْ أُنَالَ الرِّضَى يَا وَاسِعَ الْكَرَمِ   4

- 4 *Ey yaratılmışların en hayırlısı! Ey keremi geniş olan! Rızaya kavuşmayı arzula-yarak seni methediyorum*

Şevkî, kasidesinde nefesine hitap etmiş ve tavsiyelerde bulun-muştur. Nefse hoş gelen ancak sonrasında hüznün ve pişmanlık se-bebi olacak günahlardan kaçınması gerektiğini, zaman geçtikçe hataların insanda meydana getirdiği yaraları şöyle ifade etmiştir: [Basît]⁴¹

يَا نَفْسُ دُنْيَاكَ تُخْفِي كُلَّ مُبْكِيَةٍ   وَإِنْ بَدَا لَكَ مِنْهَا حُسْنٌ مُبْتَسِمٍ   25

فُضِي بِنُفُوكَ فَاهَا كَلَّمَا صَنَجَكْتُ   كَمَا يُفَضُّ أَدَى الرَّفْشَاءِ بِالنَّزْمِ   26

مَخْطُوبَةٌ مُنْذُ كَانَ النَّاسُ خَاطِبَةً   مِنْ أَوَّلِ الدَّهْرِ لَمْ تُزْمِلْ وَلَمْ تَنْمِ   27

يُغْنَى الرُّمَانُ وَيَبْقَى مِنْ إِسَاءَتِهَا   جُرُحٌ بِأَدَمٍ بِنَيْكَ مِنْهُ فِي الْأَدَمِ   28

- 25 *Ey nefis! Güzel tebessümler sana görünse de dünya, bütün ağlatan (olayları) gizliyor.*

³⁹ Şevkî, *Şevkiyyât*, 262.

⁴⁰ Rifâî, *Dîvân*, 301.

⁴¹ Şevkî, *Şevkiyyât*, 261.

- 26 O, sana her güldüğünde takvanla ağzını kapat. Tıpkı yılanın zehrinin dışı kırılarak yok edildiği gibi...
- 27 (Dünya) ilk zamanlardan beri insanları hem isteyen hem de (insanlar tarafından) istenen oldu. Dul olmadı bekâr da kalmadı.
- 28 Zaman tükenir ve onun yaptığı kötülükten insanı derisinde ağlatan yara kalır.

Şevkî, nefesine tavsiyelerini devam ettirerek 37. ve 38. beyitlerde, yapılan hayırların ve şerhlerin neticesinden, nefse hoş gelen şeyleri yapmaktan nefsin azmasından bahsetmiştir: [Basît]⁴²

وَالنَّفْسُ مِنْ خَيْرِهَا فِي خَيْرِ عَاقِبَةٍ	37
وَالنَّفْسُ مِنْ شَرِّهَا فِي مَرْتَعٍ وَخِمٍ	
تَطْعَى إِذَا مَكَّنَتْ مِنْ لَذَّةٍ وَهَوَى	38
طُعْيَى الْجِنَادِ إِذَا عَصَتْ عَلَى الشُّكْمِ	

- 37 Nefis hayırlı işler yaptığı için güzel bir afiyet içindedir. Nefis kötülük yaptığı için kötü bir hâldedir.

- 38 Gemini ısırdığında atın azdığı gibi, lezzet ve hevâya imkân verilirse azar.

Hâşim de kasidesinde nefesine nasihat ederek, dünyanın geçiciliğinden, ebedî hayatın öneminden, Allah'ın affının mümkün olduğundan, şeytanın vesveselerine uymaması gerektiğinden bahsetmiştir. Şevkî'nin kullandığı وَخِمٍ مَرْتَعٍ kelimelerini de aynı sırayla kendi beytinde kullanmıştır. Ancak kelimeler, irapları gereği merfu olmaları gerekirken, kafiye dolayısıyla mecrur okunmak zorunda kalmışlardır. Bu durum, her ne kadar ele aldığımız kasideyi 13 yaşındayken yazsa da, Hâşim'in şiirde henüz ustalaşmadığını göstermektedir: [Basît]⁴³

يَا نَفْسُ دُنْيَاكَ يَوْمٌ وَاجِدٌ وَعَدٌّ	6
عِنْدَ الْإِلَهِ دَوَامُ الْخَيْرِ وَالنِّعَمِ	
يَا نَفْسُ إِنْ تَرْجِعِي فَإِنَّ اللَّهَ يَغْفِرُ لِي	7
وَإِنْ تَطْلِي فَيُبْسِنُ الْمَرْتَعِ الْوَحْمِ	
يَا نَفْسُ لَا تَتَّبِعِي الشَّيْطَانَ وَاعْتَصِمِي	8
إِنَّ الشَّيَاطِينَ تُغْوِي الْمَرْءَ بِالْأُلْمِ	

- 6 Ey nefis dünya bir gündür. Yarın Allah katında hayır ve nimetler devam edecektir.

⁴² Şevkî, Şevkiyyât, 262.

⁴³ Rifâî, Divân, 301.

- 7 *Ey nefis! Eğer dönersen Allah beni affeder. Eğer devam edersen ne kötü bir sondur.*
- 8 *Ey nefis! Şeytanı dinleme ve sarıl (takvaya). Şeytanlar kişiyi günahla kandırır- lar.*

Şevkî, kasidesinde günahları affedilmeyecek kadar çok olsa da Allah'ın affından ümit kesmediğinden bahsetmiştir: [Basît]⁴⁴

39 *إِنْ جَلَّ ذُنُوبِي عَنِ الْعُفْرِانِ لِي أَمَلٌ فِي اللَّهِ يَجْعَلُنِي فِي خَيْرٍ مُعْتَصِمٍ*

- 39 *Günahum bağışlanmayacak kadar çok olsa da beni sakınanların en hayırlısı yapan Allah'tan bir ümidim vardır.*

Hâşim de kasidesinde günahlarının hesabının, tutulamayacak kadar çok olduğundan ancak affedilme ümidi taşıdığından bahsetmiştir: [Basît]⁴⁵

9 *وَيَلِي مِنَ اللَّهِ كَمْ ذُنُوبٍ أَنْتِثَ بِهِ جَلَّتْ ذُنُوبِي عَنِ الْقُرْطَاسِ وَالْقَلَمِ*

10 *لِكُنِّي التَّمِيمِ عَفْوًا وَمَغْفِرَةً مِنَ الَّذِي خَلَقَ الْإِنْسَانَ مِنْ عَدَمٍ*

- 9 *Allah'im yazıklar olsun bana! Nice günahlar işledim. Günahlarım kalemden, kâğıttan daha çoktur.*
- 10 *Ancak ben yoktan insanı var edenin affına ve mağfiretine sığınıyorum.*

Şevkî, kasidesinde şefaaf istediğinden, Hz. Muhammed vesilesiyle Allah'ın katında kıymetli bir konuma gelmeyi ümit ettiğinden bahsetmiştir: [Basît]⁴⁶

41 *إِذَا خَفَضْتُ جَنَاحَ الدَّلِّ أَسْأَلُهُ عَرَّ الشُّفَاعَةَ لَمْ أَسْأَلْ سِوَى أَمِّ*

42 *وَإِنْ تَقَدَّمَ دُو تَقْوَى بِصَالِحَةٍ قَدَمْتُ بَيْنَ يَدَيْهِ عِبْرَةَ النَّدَمِ*

43 *لَزِمْتُ بَابَ أَمِيرِ الْأَنْبِيَاءِ وَمَنْ يُنْسِكُ بِمِفْتَاحِ بَابِ اللَّهِ يَغْتَنِمِ*

⁴⁴ Şevkî, *Şevkiyyât*, 262.

⁴⁵ Rifâî, *Dîvân*, 301.

⁴⁶ Şevkî, *Şevkiyyât*, 262.

- 41 Zelil bir hâlde şefaatin izzetini istediğimde ancak kolay bir şey istemişimdir.
- 42 Takva sahibi sâlih amelleriyle öne geçtiğinde ben de pişmanlık gözyaşıyla önüne geçerim.
- 43 Ben peygamberlerin önderine yapıştım. Kim Allah'ın kapısının anahtarına sarılırsa fayda görür.

Hâşim de Hz. Muhammed'den şefaati istediğini, Allah'ın habîbi olması nedeniyle isteklerinin kabul olacağını belirtmiştir: [Basît]⁴⁷

وَاطْلُبْ مِنْ اللَّهِ سِتْرًا لِي وَلِأُمَّمِ	فَكُنْ شَفِيعِي رَسُولَ اللَّهِ وَ أَمَلِي	11
أَنْتَ الْخَبِيبُ الْكَرِيمُ الْكَاتِبُ الْغَمِّ	فَأَنْتَ مَنْ يَسْتَجِبُ رَبُّ الْعِبَادِ لَهُ	12
حَتَّى وَصَلْتُ لِزَيْبِ الْعَرْشِ وَالْقَلَمِ	مَا زِلْتُ تُزْفِي سَمَاءَ بَعْدَ وَاجِدَةٍ	13

- 11 *Ey Allah'ın Rasûlü! Benim şefaatiyim ol. Ah emelim! Benim için ve ümmetler için Allah'tan af dile.*
- 12 *Sen kulların Rabbinin icabet ettiğisin. Sen dertleri kaldıran yüce habipsin.*
- 13 *Sen, arşın ve kalemin Rabbine ulaşana dek bir bir yükselmektesin.*

Sonuç olarak Hâşim er-Rifâî'nin *Nehcü'l-Bürde* isimli kasidesiyle Ahmed Şevkî'nin *Nehcü'l-Bürde* isimli kasidesine muâraza yaptığı, mukaddime üslupları farklı olsa da iki kasidenin vezin, kafiye, revî harfî ve muhteva bakımından aynı olduğu görülmektedir. Hâşim'in kasidesinin beyit sayısının Bûsîrî ve Şevkî'nin yazdığı nazîreleriyle kıyaslandığında çok kısa kalışı, onun henüz edebî hayatının baharında oluşu ve muhtemelen sonraki yıllarda kasidesine eklemeler yapmayı düşündüğü şeklinde açıklanabilir.

3.2. Mevlidü'n-Nûr

Sözlükte وَلَدٌ kelimesinin mastarı olan الْوَلَادَةُ kelimesi; annenin çocuğunu doğurması manasındadır.⁴⁸ Mastar-ı mîmî, ism-i zaman ve ism-i mekân olarak kullanılabilen الْمَوْلِدُ kelimesi ise "doğum yapmak, doğum zamanı ve doğum yeri" anlamına gelmektedir.⁴⁹ İslâm

⁴⁷ Rifâî, *Dîvân*, 301-302.

⁴⁸ Ebû Mansûr Muhammed b Ahmed el-Ezherî, *Tehzîbu'l-luğa*, thk. Muhammed 'İvad Mur'ib (Beyrut: Dâru İhyâi't-Turâsi'l-'Arabî, 2001), 14/106.

⁴⁹ Ahmed Muhtâr Abdülhâmid Ömer, *Mu'cemu'l-luğati'l-'arabiyyeti'l-mu'âsır* (Kahire: Dâru'l-Muâsır, 1429-2008), 3/2492.

kültüründe "mevlid" kelimesi, özellikle Hz. Muhammed'in doğumunu, bu vesileyle yapılan törenleri ve yazılan eserleri ifade etmek için kullanılmıştır.⁵⁰ Mevlid-i Nebî törenleri ilk olarak büyük ihtimalle, 4./10. yüzyılın ortalarında İran'da ortaya çıkmış, daha sonra özellikle Şiîler arasında yayılmış,⁵¹ Fâtımîler döneminde Mısır'da Mevlid-i Nebî törenleri yapılmaya başlanmıştır. 6./12. yüzyılda Fâtımîlerin yıkılıp Eyyûbîlerin kuruluşuyla birlikte Selâhaddîn-i Eyyûbî'nin (ö. 589/1193) bütün törenleri kaldırıp sadece Mevlid-i Nebî kutlamalarına izin vermesinin ardından Mevlîd-i Nebî törenleri Sünnî Müslümanlar arasında hem resmiyet hem de meşruiyet kazanmıştır. Böylece Mevlid-i Nebî törenleri Irak, Şam ve Mısır'da, halkların katıldığı büyük törenler hâline gelmiş ve Hz. Muhammed'in doğumunu konu alan Mevlid-i Şerîf şiirleri çokça yazılmaya başlanmıştır.⁵²

Hassân b. Sâbit'in, Hz. Muhammed'i methettiği, bahri Vâfir, revî harfi Hemze olan, bu nedenle de *el-Hemziyye* adıyla şöhret kazanmış bir kasidesi vardır.⁵³ Bûsîrî de Hassân b. Sâbit'in şiirine muâraza yaparak 456 beyitten oluşan, Hafif vezninde, revî harfi Hemze olduğu için *el-Kasîdetü'l-Hemziyye* şeklinde adlandırılan bir kaside yazmıştır.⁵⁴ Ahmed Şevkî, Bûsîrî'nin bu kasidesine muâraza yaparak *el-Hemziyyetü'n-Nebeviyye* ismini verdiği kasideyi Kâmil vezninde, aynı kafiyede yazmıştır.⁵⁵ Hâşim de Şevkî'den etkilenerek aynı kafiye, aynı vezin ve aynı konuda olan *Mevlidü'n-Nûr* isimli bir kaside kaleme almıştır.

Şevkî, *el-Hemziyyetü'n-Nebeviyye* isimli kasidesinin mukaddimesinde konuya doğrudan giriş yapmıştır: [Kâmil]⁵⁶

وَقَمَّ الزَّمَانُ تَبَسُّمًا وَتَنَاءً

وُلِدَ الْهُدَى فَاَلْكَائِنَاتُ ضِيَاءً

1

⁵⁰ Ahmet Özel, "Mevlid", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Erişim 13 Kasım 2020).

⁵¹ Mubârek, *Medâih*, 200.

⁵² Mekki, *el-Medâih*, 66-103; Ömer Musa Bâşâ, *el-Edeb fî bilâdi's-Şam 'Usûru'z-Zenkîyyîn ve'l-Eyyûbiyyîn ve'l-Memâlik* (Dımaşk: Dâru'l-Fikr, 1999), 408-410; İsmail Ekinci, *Tasavvuf Şairi Nablusi ve Şiirleri* (Ankara: İksad Yayınevi, 2020), 148.

⁵³ Hassân b. Sâbit, *Şerhu dîvâni Hassan b. Sâbit el-Ensârî*, thk. Abdurrahman el-Berkûkî (Kahire: el-Mektebetu't-Ticâriyyetu'l-Kubrâ, 1347/1929), 1; Mubârek, *Medâih*, 30.

⁵⁴ Sîdî İbn-i Acîbe Hasenî, *el-Envâru'l-kudsîyye fî şerhi'l-Kasîdeti'l-Hemziyye li'l-Bûsîrî*, thk. Abdusselam el-Umrânî el-Hâlidî (Beyrut: Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 2010), 3.

⁵⁵ Şevkî, *Şevkiyyât*, 41.

⁵⁶ Şevkî, *Şevkiyyât*, 42.

الرُّوحُ وَالْمَلَأُ الْمَلَائِكُ حَوْلَهُ 2
لِلدِّينِ وَالدُّنْيَا بِهِ بُشْرَاءُ

- 1 *Hidayet doğdu, kâinat nur içinde ve zamanın ağzı mütebessim ve övmekte.*
- 2 *Etrafındaki Cebrail, önde gelenler, melekler din ve dünya hakkında onu müjdelmekte.*

Hâşim ise *Mevlidü'n-Nûr* isimli kasidesine gazelî bir başlangıç yaparak Şevkî'den farklı bir matla' ve mukaddime kullanmıştır: [Kâmil]⁵⁷

جَيْبُ الطَّبَا وَالْمُقَلَّةُ الْحَوْرَاءُ 1
هَذَا يَا قَلْبِي هُمَا الْغُرْمَاءُ
مَا زِلْتُ تَلْهُو فِي شَيْبَاكَ عَابِثًا 2
حَتَّى زَمَنَكَ الْغَادَةَ الْحَسَنَاءُ

- 1 *Bir ceylanın gerdanlığı ve iri göz... Ey kalbim! Bu ikisi düşmanlardır.*
- 2 *Güzel bir kadın sana bir bakış atıncaya kadar gençliğinde boş işlerle eğlendin durdun.*

394 | db

Hâşim'in *Mevlidü'n-Nûr* isimli kasidesinin yukarıda zikrettiğimiz matla'ı, Şevkî'nin *el-Hemziyyetü'n-Nebeviyye* isimli kasidesinin 32. beytini hatırlatmaktadır. Zira ikisinin de ikinci şatırında هَذَا ve هُمَا kelimeleri geçmekte, son kelime aynı hareke sırasını izlemektedir: [Kâmil]⁵⁸

وَإِذَا رَجَمْتِ فَأَنْتِ أُمُّ أَوْ أَبٌ 32
هَذَا فِي الدُّنْيَا هُمَا الرَّحْمَاءُ

- 32 *Eğer merhamet edersen sen anne veya baba (gibisin). Dünyada ancak bu ikisi merhametli olanlardır.*

Şevkî kasidesinin matla'ında Hz. Muhammed'den bahsederken الْهُدَى kelimesini ve doğumuyla kâinatın aydınlandığını belirtmek için حَيَاءُ kelimesini kullanmıştır. Hâşim de Şevkî'yi takip ederek *Mevlidü'n-Nûr* isimli kasidesinin 16. beytinde Hz. Muhammed için هُدَى, 22. beytinde de الضِّيَاءُ kelimelerini kullanmıştır: [Kâmil]⁵⁹

⁵⁷ Rifâî, *Dîvân*, 327.

⁵⁸ Şevkî, *Şevkiyyât*, 42.

⁵⁹ Rifâî, *Dîvân*, 328.

- 16 قَدْ شَاءَ لِهْدَى النَّبِيِّ إِتِّهَ يَصْنَعُ الْهُدَى وَالْمَلِكُ حَيْثُ يَتَّهَ
- 22 جَاءَ الصِّيَاءَ لَمَنْ مَضَوْا فِي غَيْبِهِمْ وَعَلَى الْعُيُونِ غَشَاوَةٌ سَوْدَاءَ
- 16 O, Huda (Muhammed) için nübüvveti dilemiştir. Muhakkak O, hidayeti ve mülkü istediğine nasip eder.
- 22 Gözlerinde kara bir örtüyle sapkınlık içinde gidenlere nur geldi.

Şevkî kasidesinde Hz. Muhammed'in yetimliğinden ve yetimliğinin bir bereket vesilesi olduğundan bahsetmiştir: [Kâmil]⁶⁰

- 22 نِعْمَ الْيَتِيمِ بَدَتْ مَخَابِلُ فَضْلِهِ وَالْيَتِيمُ رِزْقٌ بَغَضُهُ وَذَكَاءُ
- 23 فِي الْمَهْدِ يَسْتَسْقَى الْخِيَا بِرِجَائِهِ وَبِقَصْدِهِ تُسْتَدْفَعُ الْيَأْسَاءُ
- 22 Ne güzel yetim! Lütfunun işaretleri görünmeye başladı. Yetimlik bazen rızık bazen de zekâ (vesilesidir).
- 23 Beşikteyken onun vesilesiyle yağmur yağması istenir. Bereketiyle kötülükler uzaklaştırılır.

Hâşim de kasidesinde Hz. Muhammed'in yetim oluşundan ve onun özelliklerinin denginin olmayışından bahsetmiştir: [Kâmil]⁶¹

- 19 هَذَا الْيَتِيمِ الْقَدْ مَا عَهْدَتْ لَهُ مِنْ مِثْلِهِ فِي وَصْفِهِ الْبَيْدَاءُ
- 19 Bu biricik yetimin özelliklerinin bir benzerine çöl şahit olmadı.

Şevkî, kasidesinde Hz. Muhammed'in ahlakının yüceliğinden bahsetmiş ve aşağıdaki ifadeleri kullanmıştır: [Kâmil]⁶²

- 24 بِيَوَى الْأَمَانَةِ فِي الصَّبَا وَالصَّنْقِ لَمْ يَغْرِفُهُ أَهْلُ الصَّنْقِ وَالْأَمْنَاءُ
- 25 يَنَا مَنْ لَهُ الْأَخْلَاقُ مَا تَهْوَى الْعَلَاءُ مِنْهَا وَمَا يَتَعَشَّقُ الْكِبْرَاءُ
- 26 لَوْ لَمْ تُقَمِّ دِينًا لَقَامَتْ وَخَدَّهَا دِينًا تُضَيِّئُ بِنُورِهِ الْإِنَاءُ

⁶⁰ Şevkî, *Şevkiyyât*, 42.

⁶¹ Rifâî, *Dîvân*, 328.

⁶² Şevkî, *Şevkiyyât*, 42.

زانتك في الخلق العظيم شمائل 27
يُعزى بهنَّ ويولغ الكرماء

- 24 Çocukluğunda emanet ve doğruluğu olmasaydı, doğruluk ve emanet ehli onu tanımazdı.
- 25 Ey yücelerin arzuladığı ve büyüklerin hayran olduğu ahlakın sahibi!
- 26 Eğer bir din getirmeseydin (ahlakın) tek başına çağları nuruyla aydınlatan bir din olurdu.
- 27 Yüce insanların düşkün olduğu ve arzuladığı huyların, yüce ahlakınla seni süslemiş.

Hâşim de kasidesinde Hz. Muhammed'in ahlakını ele almış, Şevki'nin genel olarak bahsettiği yüce ahlakı daha tafsilatlı bir şekilde anlatmıştır: [Kâmil]⁶³

عندي بمن قَدْ فَاضَ ماءُ شَبَابِهِ 29
يَقْطُرُ الْمَطَامِعُ لِقَاءَهُ الْإِعْوَاءَ

قَدْ كَانَ فِي شَرْخِ الشُّبَابِ فَمَا لَهُ 30
لَا يَسْتَجِيبُ إِذَا دَعَا الْإِعْرَاءَ

مَا بَالُهُ لَمْ يَعْرِفِ اللَّهُ وَالَّذِي 31
يَلْهُو بِهِ مِنْ حَوْلِهِ الْقُرْنَاءَ

تَرَكَ الْحَيَاةَ عَرِيضَةً مِنْ خَلْفِهِ 32
وَمَضَى إِلَى الصَّلَوَاتِ وَهِيَ خَلَاءَ

يَسْتَلْهِمُ الْعَقْلَ الطَّرِيقَ إِلَى الَّذِي 33
فِي الْكَائِنَاتِ بَدَتْ لَهُ آيَاءَ

هَذِي التَّبْسِيطَةُ قَدْ أَمَدَّ فِجَاجِهَا 34
فَعَدَّتْ عَلَيْهَا يُحْطِرُ الْأَخْيَاءَ

- 29 Gençlik suyu (damarlarındaki kan) taşımış, arzuları uyanık ve sapkınlığın kendisini kuşattığı kimseler tanırım.
- 30 Ona ne oluyor da gençliğin başlangıcında arzular çağırdığında karşılık vermiyor!?
- 31 Ona ne oluyor da etrafındaki akranların eğlendiği eğlenceleri bilmiyor!?
- 32 Hayatı arkasında bırakarak terk etti ve arınmış bir şekilde namazlarına yöneldi.
- 33 Kâinata işaretleri görünen Zât'ın yolunu bulmak için aklından ilham alır.
- 34 İşte yollarını uzatan dünya! Üzerinde canlılar hareket ederler.

⁶³ Rifâî, *Dîvân*, 328-329.

Şevkî kasidesinde Hz. Muhammed'in cömertliğini konu almış ve onun cömertlikte ileri derecede olduğunu belirtmiştir: [Kâmil]⁶⁴

فإِذَا سَخَوْتُ بَلَغْتَ بِالْجُودِ الْمَدَى   وَفَعَلْتَ مَا لَا تَفْعَلُ الْاُكْوَاءُ 30

30 *İkram ettiğinde cömertliğiyle zirveye ulaşırsın ve yağmurların yapamadığını yaparsın.*

Hâşim de kasidesinde aynı şekilde Hz. Muhammed'in cömertliğinden bahsetmiş ve cömertliğin onun tabiatında olduğunu belirtmiştir: [Kâmil]⁶⁵

الْجُودُ عِنْدَكَ دَيْدُنٌ وَغَرِيْرَةٌ   وَالصَّبْرُ مِنْكَ شَجَاعَةٌ وَإِيَاءُ 143

143 *Cömertlik sende yaratılışından ve tabiatındandır. Sabır sende cesaret ve karşı koymadır.*

Şevkî, kasidesinde Hz. Muhammed'den bahsederken "Abdullah'ın oğlu" ifadesini kullanmıştır: [Kâmil]⁶⁶

بِكَ يَا ابْنَ عَبْدِ اللَّهِ قَامَتْ سَمْعَةٌ   بِالْحَقِّ مِنْ مَلَأِ الْهُدَى غُرَاءُ 62

62 *Ey Abdullah'ın oğlu apaçık bir hidayet üzere olan şeriatlerin adalette müsamahası seninle ortaya çıktı.*

Hâşim de kasidesinde Hz. Muhammed'den bahsederken Şevkî gibi "Abdullah'ın oğlu" ifadesini kullanmıştır: [Kâmil]⁶⁷

وَمَنْقَى ابْنُ عَبْدِ اللَّهِ يَصْنَرُحُ حَوْلَهُ   وَيَرْنُ فِي أَدْنِيهِ الْاِسْتِهْزَاءُ 65

65 *Abdullah'ın oğlu çevresindekiler bağırıyor ve kulağına küçümsemeler çalınıyorken yürüdü.*

Şevkî, kasidesinde Hz. Muhammed'in "Ümmî" olma özelliğini ifade etmiştir: [Kâmil]⁶⁸

⁶⁴ Şevkî, *Şevkiyyât*, 42.

⁶⁵ Rifâî, *Dîvân*, 335.

⁶⁶ Şevkî, *Şevkiyyât*, 43.

⁶⁷ Rifâî, *Dîvân*, 330.

يَأَيُّهَا الْأُمِّيُّ حَسْبَكَ رُتْبَةٌ 46
فِي الْعِلْمِ أَنْ دَانَتْ بِكَ الْعُلَمَاءُ

46 Ey Ümmi! Âlimlerin ilmi senden alması, ilimde bir rütbe olarak sana yeter.

Hâşim de kasidesinde aynı şekilde Hz. Muhammed'in "Ümmî" olma özelliğini ifade etmiştir: [Kâmil]⁶⁹

الرَّايِدُ الْأُمِّيُّ عَلَّمَ قَوْمَهُ 131
حَتَّى سَمَا مَجْدٌ لَهُمْ وَسَنَاءُ

131 Ümmî rehber halkına öğretti. Hatta onların şerefleri ve ışıkları parladı.

Şevkî kasidesinde İsrâ olayından ve bu olay etrafında cereyan eden tartışmalardan bahsetmiştir: [Kâmil]⁷⁰

بِشَنَاءِ لَوْ وَأَنْتَ أَطَهَّرُ هَيْكَلُ 82
بِالرُّوحِ أَمْ بِالْهَيْكَلِ الْإِسْرَاءِ

398 | db

82 Sen en temiz beden olduğun hâlde "İsra ruhla mı yoksa bedenle mi?" diye sorarlar.

Hâşim de aynı şekilde kasidesinde İsrâ olayından bahsetmiştir: [Kâmil]⁷¹

هَلْ أَبْصَرُوهُ وَقَدْ نَحَطَّى جَمْعُهُمْ 77
وَمَضَى لَهُ تَحْتَ الدُّجَى إِسْرَاءُ

77 Onları aşır geçerken ve koyu karanlığın altında İsrâ'yı gerçekleştirirken onlar onu gördüler mi?

Şevkî, kasidesinde Hz. Muhammed'in İslâm'a davetine karşı câhillerin tavrından bahsetmiştir: [Kâmil]⁷²

لَمَّا دَعَوْتَ النَّاسَ لِنَبِيِّ عَاقِلٍ 67
وَأَصَمَّ مِنْكَ الْجَاهِلِينَ نِدَاءُ

⁶⁸ Şevkî, *Şevkiyyât*, 43.

⁶⁹ Rifâî, *Dîvân*, 335.

⁷⁰ Şevkî, *Şevkiyyât*, 44.

⁷¹ Rifâî, *Dîvân*, 331.

⁷² Şevkî, *Şevkiyyât*, 44.

- 67 *Sen insanları davet ettiğinde akıllı olan sana karşılık verdi, câhiller senin çağrını işitmediler.*

Hâşim de hemen hemen aynı ifadelerle İslâm davetine karşı câhillerin tavrını ve ilgisizliklerini, kasidesinde ele almıştır: [Kâmil]⁷³

لَمْ يَغْرِفِ الْجُهَالُ فَذَرَكِ إِنَّمَا نَادَيْتِ صَنَمًا مَا لَهُمْ إِصْنَاءُ 137

- 137 *Câhiller senin kıymetini bilemediler. Sen ancak duyamayan sağırlara seslendin.*

Şevkî, kasidesinin hatimesinde methinin yetersizliğinden, methi karşılığında Hz. Muhammed'den şefaata beklentisinden bahsetmiştir: [Kâmil]⁷⁴

لِي فِي مَدِيحِكَ يَا رَسُولَ عَرَائِسٍ تُوَيْدِنَ فِيكَ وَشَاقِقَهُنَّ حَلَاءُ 116

هُنَّ الْحَسَنَاتُ فَإِنْ قِيلَتْ تَكَرُّمًا فَمُهَيَّوْرٌ هُنَّ شَفَاعَةٌ حَسَنَاءُ 117

أَنْتَ الَّذِي نَطَمَ التَّرِيَّةَ دِينَهُ مَاذَا يَقُولُ وَيَنْظُمُ الشُّعْرَاءُ 118

الْمُضْلِحُونَ أَصَابِعُ جُمِعَتْ يَدًا هِيَ أَنْتَ بَلْ أَنْتَ أَلْيَدُ الْبَيْضَاءِ 119

مَا جُنْتُ بِأَبْكَ مَا دَخَا بَلْ دَاعِيَا وَمِنْ الْمَدِيحِ تَضَرُّعٌ وَدُعَاءُ 120

- 116 *Ey Allah'ın elçisi! Seni övmekte sana meftun ve seni özleyen gelinler (gibi güzellikler) vardır.*
- 117 *Onlar güzel kızlar gibi (hoştur). Eğer ikram etmeyi kabul edersen mehirleri de hoş bir şefaattir.*
- 118 *Sen dininin varlıkları düzene koyduğu Zât'sın. Şairler ne desin ve ne yazsın.*
- 119 *İslahatçılar bir elde toplanmış parmaklardır. O sensin, dahası sen bembeyaz bir elsin.*
- 120 *Kapına seni methetmek için değil aksine dua istemek için geldim. Methiyede niyaz ve dua vardır.*

Hâşim de kasidesinin hatimesinde her ne kadar methi çok güzel olsa da Allah'ın (cc) övdüğü bir zata yapılan methiyenin yeter-

⁷³ Rifâî, *Dîvân*, 335.

⁷⁴ Şevkî, *Şevkiyyât*, 46.

sizliğini ifade etmiş ve Hz. Muhammed'e "Ey şefaathçilerin efendisi!" diye seslenerek şefaath isteğine telmihte bulunmuştur: [Kâmil]⁷⁵

مَنِّي إِلَيْكَ فَرِيدَةً عَصْمَاءَ	يَا سَيِّدَ الشُّفَعَاءِ هَذِي مِذْحَتِي	149
أَنْتَنِي عَلَيْهِ إِلَهُهُ إِطْرَاءَ	اللَّهُ فَذُنُّنْتَنِي عَلَيْكَ فَهَلْ لِمَنْ	150

149 *Ey şefaathçilerin efendisi! İşte benim sana eşsiz, harika methiyem.*

150 *Allah seni övmüşken, Allah'ın övdüğü kimseye övgü yapılabilir mi?*

Sonuç olarak Hâşim'in, Şevkî'nin *el-Hemziyyetü'n-Nebeviyye* isimli kasidesiyle vezin, kafiye, revî harfi ve konu bakımından aynı olan *Mevlidü'n-Nûr* isimli bir kaside kaleme alarak ona muâraza yaptığı, kimi zaman Şevkî'nin değindiği konuları daha ayrıntılı bir şekilde ele aldığı görülmektedir.

3.3. Ezher

400 | db

Fâtımîler 358/969 yılında İhşîdîler'i yıkarak Mısır'ı ele geçirmelerinin ardından ülkenin merkezi olan Fustat'ın yakınlarına Kahire şehrini kurmuşlardır.⁷⁶ Ardından, siyasî ve toplumsal inkılapların yanında dinî inkılâplar da yaparak⁷⁷ o güne kadar hâkim olan Sünnî-Mâlikî-Şâfiî mezhepleri yerine Şîa'nın İsmailiyye mezhebini zorla kabul ettirmeye çalışmışlardır.⁷⁸ Bunun için de 361/972 yılında, ileride Şîi davetin merkezi olacak Ezher Camii'ni⁷⁹ inşa etmişlerdir.⁸⁰ Sonraki yıllarda Haçlı tehlikesi karşısında zayıflayan Fâtımî Devleti'ne askeri yardım için gelen birliklerdeki komutanlardan Selâhaddîn-i Eyyûbî, yaptığı mücadelelerin ardından 567/1171 yılında Abbasi Halifesi adına hutbe okutarak Şîi Fâtımî Devleti'ni

⁷⁵ Rifâî, *Dîvân*, 336.

⁷⁶ Yılmaz Öztuna, *Büyük Osmanlı Tarihi* (İstanbul: Ötüken Neşriyat, 1994), 10/423.

⁷⁷ Cengiz Tomar, "Mısır (Fetihten Osmanlı Dönemine Kadar)", çev. A. Adivar vd., *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Erişim 13 Kasım 2020), 29/560.

⁷⁸ C. H. Becker, "Mısır (Fetihten Osmanlılar Devrine Kadar)", *İslâm Ansiklopedisi*, ed. A. Adivar vd. (İstanbul: Milli Eğitim Basımevi, 1979), 8/238.

⁷⁹ İlk dönem kaynaklarda "Musalla'l-Kahire" ve "Câmi'u'l-Kahire" şeklinde geçen camiye daha sonraki yıllarda Fâtımîler tarafından verilen "Ezher" (çok parlak, çok güzel) adının, bu kelimenin müennesi olan Hz. Fâtıma'nın "Zehra" lakabından esinlenerek konulmuş olması muhtemeldir. Mustafa İsmet Uzun, "Ezher (Mimari)", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Erişim 13 Kasım 2020).

⁸⁰ Öztuna, *Osmanlı*, 10/427.

resmen yıkıp Eyyûbî Devleti'ni kurmuştur.⁸¹ İsmailiyye mezhebine ait izleri silmek için Sünnî medrese eğitimine büyük önem veren Selâhaddîn,⁸² Ezher'de Sünnî eğitim verilmesini sağlamış, ancak içinde Cuma namazının kılınmasını yasaklayarak buranın önemini azaltmıştır. Memlûkler döneminde Cuma namazı kılınmasına izin verilmesiyle eski ihtişamına kavuşan Ezher Camii, Osmanlı Devleti döneminde de bu ihtişamını korumuştur. Mısır'da Türk idarecilerin Türkçeyi kullandıkları zamanlarda Ezher, Arapçanın korunmasına vesile olmuştur. Millî mücadelenin merkezi olan Ezher, Fransız işgali döneminde bir süre kapalı kalmış, işgalin ardından Osmanlı Devleti'nin gayretiyle tekrar açılmıştır. İngiliz işgaline karşı ortaya çıkan 1919 ayaklanması, Ezher Camii'nin minberinden yapılan çağrıyla başlamıştır.⁸³

Zamanla çağın gerisinde kalan Ezher eğitiminde yapılan ıslahat nedeniyle Ahmed Şevkî, *el-Ezher* isimli bir kaside yazmıştır. Hâşim de aynı isim, vezin ve kafiyeyi kullanarak yazdığı *el-Ezher* isimli kasidesiyle Şevkî'ye muâraza yapmıştır. Şevkî, kasidesinin matla'ında doğrudan konuya girmiş ve ilk şatırda Ezher ismini zikretmiştir: [Kâmil]⁸⁴

db | 401

وَأَثَّرَ عَلَى سَمْعِ الزَّمَانِ الْجَوْهَرَا

فَمَ فِي فَمِ الدُّنْيَا وَحَيِّ الْأَزْهَرَا

1

- 1 *Dünya'nın önünde ayağa kalk. Ezher'i selamla ve zamanın kulağına cevheri (güzel sözleri) saç.*

Hâşim de kasidenin matla'ında konuya doğrudan giriş yapmış ve Şevkî'yi örnek alarak ilk beytin başlangıcında "Kâf" harfini (ق) ve "Fî" harfi cerrini (في) kullanmıştır. Ezher kelimesi ilk şatır sonunda yer almış ve hemen öncesinde bulunan emir fiil, iki harften oluşmuştur. Şevkî sevincini, Hâşim ise hüznünü belirtmek için kasidesini yazmıştır. Kasidenin yazılışında hissedilen duygu, iki şiirin de matla'ında belirtilmektedir: [Kâmil]⁸⁵

⁸¹ Ayşe Dudu Kuşçu, *Eyyubi Devleti Teşkilatı* (Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 2013), 52-59.

⁸² Öztuna, *Osmanlı*, 10/432.

⁸³ Saîd Abdülfettâh Âşûr, "Ezher (Eğitim Öğretim ve Sosyal Hayat)", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Erişim 13 Kasım 2020).

⁸⁴ Şevkî, *Şevkiyyât*, 203.

⁸⁵ Rifâî, *Divân*, 123.

قفت في رُبوعِ المَجدِ وإبكِ الأَزهَرَ 1
واندُبُهُ رُوضًا للمَكارِمِ أَفقرًا

- 1 Yüceliğin tepelerinde dur ve Ezher'e ağla! İyiliklerden yoksun kalan bahçeyi yâdet.

Şevkî, kasidesini Ezher'deki eğitimde yapılan ıslahat nedeniyle tebriklerini sunmak için kaleme aldığını belirtmiştir: [Kâmil]⁸⁶

لَمَّا جَزَى الإِصْلاَحُ فَمَتَّ مَهِنًا 19
بِاسْمِ الخَنيْفَةِ بالمَزِيدِ مُتَبَيِّرًا

- 19 İslahat yapıldığı zaman ben de İslâm adına fazlasını müjdelemek (istemek) için ayağa kalktım.

Hâşim ise yaşadığı dönemde Ezher'in eğitiminin sorunlarını görmüş ve ıslahat yapılmasını istediği için kasidesini kaleme almıştır: [Kâmil]⁸⁷

لَأَمْسُدُ إِيمَانًا وَأَطْهَرُ مَنزَرًا 27
ثُمَّ انطَوَتْ بِلَئِكَ الشَّمْسُ وَإِنِّهَا
لَا نَبْتَغِي فِي العِلْمِ حَظًّا أَكْبَرَ 28
وَلَقَدْ مَضَى دَهْرٌ وَنَحْنُ مَكَانًا
إِنْ كَانَ مَجْدُ الأَمْسِ لَمْ نَلْحِقْ بِهِ 29
أَفَلَا نُودُ غَدًا نَصيبًا أَوْفَرًا
هَذِي العُلُومُ وَحَشَوْهَا لَعْرُ بِهَا 30
مِنْ كُلِّ جَبَلٍ لَا يَزَالُ مُسْطَرًّا
عِلْمٌ نَعَالِجُهُ بِفِكْرِ جُدُودِنَا 31
يَبْدُو بِهِ الشَّهْرُ القَدِيمِ مُكَرَّرًا
إِنَّا نُرِيدُ مِنَ التَّقْدِيمِ قِسْطَنَا 32
وَنُرِيدُ أَنْ نَسْقِيَ العُلُومَ رَفيْعَةً
وَنُرِيدُ لِالإِسْلاَمِ أَنْ يَتَحَرَّرَا 33
تُجَدِّي وَلَيْسَتْ طَلَسِيمًا مُتَحَجَّرَا
لَجَجِ الخَيَاةِ إِذَا مَضَتْ بِكَ مُعْمَرَا 34
مَا العِلْمُ إِلا مَا تَرَاهُ لَدَيْكَ فِي

- 27 Sonra güçlü bir iman ve tertemiz bir geçmiş olan bu güneşler dürrüldü.
28 Biz olduğumuz yerdeyken ilimden daha büyük bir pay istemeden bir dönem geldi geçti.
29 Şayet biz dünün yüceliğine ulaşamadıysak da yarın için daha büyük bir nasip istemeyecek miyiz?

⁸⁶ Şevkî, Şevkiyyât, 204.

⁸⁷ Rifâî, Divân, 124.

- 30 *Bu ilimler ve onların tekrarı, her neslin (oyalandığı) boş bir iştir. Hâlâ yazılmaya devam ediyor.*
- 31 *Ecdadımızın fikirleriyle ele aldığımız ilim, eski boş konuşmaların tekrarları gibi görünüyor.*
- 32 *Biz kalkınmadan payımızı istiyor ve İslâm'ın özgürleşmesini talep ediyoruz.*
- 33 *Fayda veren sanatları yücelikle geliştirmek istemekteyiz. Onlar taşlaşmış birer tılsım değildir.*
- 34 *İlim ancak sana fayda verdiğini gördüğün, hayatın zorluklarında seni ilerleten şeydir.*

Ahmed Şevkî kasidesinde Ezher'deki eğitim faaliyetlerini yürüten âlimleri övmüştür: [Kâmil]⁸⁸

4	وَأَخْشَعُ مَلِيًّا وَأَقْضِ حَقَّ أَيْمَةٍ	4
5	كَانُوا أَجَلٌ مِنَ الْمُلُوكِ جَلَالَةً	5
6	زَمَنُ الْمُخَافِيفِ كَانَ فِيهِ جَنَابُهُمْ	6
7	مِنْ كُلِّ بَحْرِ فِي الشَّرِيعَةِ زَاخِرٍ	7
4	طَلَعُوا بِهِ زُهْرًا وَمَا جُورًا أَبْخَرًا	
5	وَأَعَزَّ سُلْطَانًا وَأَفْخَمَ مَظْهَرًا	
6	حَرَمَ الْأَمَانِ وَكَانَ ظِلُّهُمْ النَّزْرًا	
7	وَيُرِيكَهُ الْخُلُقُ الْعَظِيمُ غَضَنْفَرًا	

4 Uzunca saygıyla dur ve yıldızlar gibi doğan ve denizler gibi (geniş ilimlere) açılan imamların (âlimlerin) hakkını öde.

5 Onlar krallardan daha yüce, sultanlardan daha izzetli ve görünüşleri daha heybetliydi.

6 Korku zamanları onların yanı sıra eman bölgesi ve gölgeleri sığınak idi.

7 Şeriatın tüm engin denizlerinde yüce ahlakı sana bir aslan gibi gösterir.

Hâşim de kasidesinde Ezher âlimlerini övmüş ancak haşiv olarak kullandığı kelimelerle ve yaptığı şerhlerle Şevkî'nin ele aldığı konuları daha uzun anlatmıştır. 17. beyitte eş anlamlı kelimeler kullanılırken 18. ve 19. beytin aynı anlamda olduğu görülmektedir: [Kâmil]⁸⁹

سَلُّ مَوْئِلَ الْأَفْدَانِ مِنْ أَسْتِيَاخِهِ
عَنْ مَعْتَرٍ كَانُوا بِهِ أَسَدَ الشَّرَى

16

⁸⁸ Şevkî, *Şevkiyyât*, 203.

⁸⁹ er-Rifâî, *Divân*, 124.

مُنُهُمْ كِهَامٌ قَدْ وُنِيَ أَوْ قَصْرًا	أَلْعَامِلِينَ لِرَفْعَةِ الْإِسْلَامِ مَا	17
مِنْ حَاكِمٍ عَرَضَ الْخِيَابَ مُحَقَّرًا	وَالْمُتَّبِعِينَ رِضَا الْإِلَهِ وَمَا ابْتَغَوْا	18
تُؤَبِّطُ الظَّلَامِ هَذَى الْأَنَامِ وَتُؤَزَا	كَانُوا الْمَنَارَ إِذَا النَّجَاجِي أَسْدَلَتْ	19
كَانُوا الشُّكِيمَ لِمَنْ طَغَى وَتَجَبَّرَا	كَانُوا لِمَنْ ظَلَمُوا حُصُونِ عَدَالَةٍ	20
لِتَمْلُقَ الْأَهْوَاءَ كَانَ مُسَخَّرًا	رَدُّوا غَوَاةَ الْحَاكِمِينَ وَغَيْرُهُمْ	21
وَبِذَلِكَ مَعْرُوفًا وَيَبْنِي مُنْكَرًا	لِرِضَانِهَا يُبْدِي الْحَرَامَ مُحَلَّلًا	22
لَيْسُوا سِوَى تَوْبِ الْهِدَايَةِ مَغْفَرَا	فِي وَجْهٍهَا وَقَفُوا وَهُمْ عَزَلٌ وَمَا	23
نَادَاهُ دَاعِي دِينِهِ أَنْ يَزَارَا	وَإِذَا رَأَى مِنْهُمْ هُمَامَ رَبِيَّةً	24
كَأَلَّا وَلَا اتَّخَذُوا الشَّرِيعَةَ مَنَجْرَا	مَا قَامَرُوا بِالذِّينِ فِي سَبِيلِ الْهَوَى	25
لَا يَسْمُحُونَ بِأَنْ يُبَاعَ وَيُسْتَرَى	عَاشُوا أَيْمَةً دِينِهِمْ وَحَمَاتِهِ	26

- 16 Her biri bir aslan gibi cesur olan topluluğu, âlimlerinin eşsiz sığınağına sor.
- 17 İslâm'ın yücelmesi için çalışanlar... Onlardan önemsemeyen veya zayıflık gösteren bir ihmalkâr yoktur.
- 18 Allah'ın rızasını dileyenler... Alçalarak bir sultanın dünya malı sunmasını beklemezler.
- 19 Karanlıklar çöktüğünde onlar insanlığa doğru yolu gösteren ve aydınlatan fenerdirlere.
- 20 Zulüm görenlere adalet kaleleridirler. Azgınlara ve zalimlere bir gemdirlere.
- 21 Onlar zalim yöneticileri reddettiler başkaları heveslerine hizmet için ikiyüzlülük yaparken...
- 22 Arzuları için haramı helal gösterirken... İyiliği yıkıp kötülüğü inşa ederken...
- 23 Hidayet elbisesinden başka miğfer giymeden, savunmasız olarak karşılıklarına çıktılar.
- 24 Onlardan bir yiğit bir sorun gördüğünde dini ona haykırmasını emretti.
- 25 Heves uğruna dinle kumar oynamadılar. Şeriatı asla ticaret edinmediler.
- 26 Dinlerinin imamları ve hamileri olarak, onun alınıp satılmasına müsaade etmeyerek yaşadılar.

Şevkî kasidesinde Ezher'in eğitim rolünü öne çıkararak **مَعْهَد** kelimesini, önce 12. beyitte tazim için nekra, 27. beyitte hasr için mârife kullanmıştır: [Kâmil]⁹⁰

12	يَا مَعْهَدًا أَفْنَى الْقُرُونِ جِدَارُهُ	12	وَطَوَى النَّيْلِي رِكْنَهُ وَالْأَعْصَرَا
27	الْمَعْهَدُ الْقُدْسِيُّ كَانَ نَبِيَّهُ	27	فَطَبًا لِدَائِرَةِ الْبِلَادِ وَمِخْوَرَا

12 *Ey duvarları dönemleri yok eden, sütunları geceleri ve çağları düren üniversite!*

27 *Kutsal Üniversite'nin Meclisi ülkenin dairesinin merkezi ve odak noktasıydı.*

Hâşim de kasidesinde Ezher'in eğitim rolünden bahsederken aynı kelimeyi kullanmıştır: [Kâmil]⁹¹

3	الْمَعْهَدُ الْفَرْدُ الَّذِي بِجِهَادِهِ	3	بَلَّغَتْ بِلَادَ الضُّادِ أَعْرَافَ النَّزْرِ
---	---	---	--

3 *Eşsiz Üniversite'nin çabasıyla Dâd'ın (Arapça'nın) yurdu dağların zirvelerine ulaştı.*

Ezher'in Arap diline katkısını ele alan yukarıdaki beyitte Hâşim, Arap dili için **الضُّادُ** kelimesini kullanarak kinaye yapmıştır. Bunu yaparken de Şevkî'nin kasidesindeki hazif sanatından esinlendiği görülmektedir. Şevkî de kasidesinde Ezher'in Arap diline katkısını ele almış ve Arap Dili için **الْفُصْحَى** kelimesini kullanmıştır: [Kâmil]⁹²

16	عَيْنٌ مِنَ الْفُرْقَانِ فَاضِنٌ نَمِيرُهَا	16	وَحَيَا مِنَ الْفُصْحَى جَزَى وَتَحَدَّرَا
----	---	----	--

16 *Suyu Fusha (Arapça) bir vahiy olarak taşan, akan ve çağlayan Furkan'ın pınarı.*

Şevkî kasidesinde Ezherli olmadığını ama Ezher'in yolunu izlediğini, bunun kendisine bir zararı dokunmayacağını belirtmiştir: [Kâmil]⁹³

⁹⁰ Şevkî, *Şevkiyyât*, 203, 204.

⁹¹ Rifâî, *Dîvân*, 123.

⁹² Şevkî, *Şevkiyyât*, 204.

⁹³ Şevkî, *Şevkiyyât*, 204.

17	وَعَلَى كَوَاكِبِهِ تَعَلَّمْتُ السُّرَى	مَا صَنَرْتَنِي أَنْ لَيْسَ أَفْئُكَ مَطْلَعِي
18	أَنْكَ دُونَ غَايَاتِ النَّبِيَانِ مَقْصِرَا	لَا وَالَّذِي وَكَلَّ النَّبِيَانَ إِلَيْكَ لَمْ
- 17 *Ufkunun, doğuşum olmaması ve şerefi yıldızlarından öğrenmemem bana ne zarar verecek?*
- 18 *Hayır, beyanı (Arapçayı) sana emanet edene yemin olsun ki! Beyanın gayelerini ihmal etmedim.*

Hâşim ise bir Ezherli olduğunu ve hakkı söylemesi gerektiğini belirtmiş ve Şevkî'nin kullandığı مَا صَنَرْتَنِي ifadesini aynen kullanmıştır: [Kâmil]⁹⁴

38	نُخْفِي الْوُجُوهُ وَقَدْ عَرَانَا مَا عَزَا	أَنْتَ كَوْنٌ فِي دُنْيَا الرُّقِيِّ نِعَامَةً
39	لَوْ قُلْتُ مَا أُدْرِي وَفَيْتُ بِمَا أَرَى	مَا صَنَرْتَنِي إِذْ نَحْنُ نَحْدَعُ نَفْسَنَا
40	مِنْ أَنْ أَقُولَ الْحَقَّ فِيهِ وَأَجْهَرَا	لَيْسَ التَّعَصُّبُ لِلْأَبْيُوءِ مَا يَبِي
- 38 *Kalkınma dünyasında başımıza gelen gelmişken yüzlerimizi saklayan bir deve kuşu mu olalım?!*
- 39 *Kendimizi kandırırken şayet anladığımı söyler ve gördüğümü konuşursam bana ne zarar verecek?!*
- 40 *Babalık taassubum (Ezherli olmam) hakkı söylememe ve açıkça haykırmama engel değildir.*

Şevkî, millî mücadelenin öncülerinden olan Urâbî Paşa'yı⁹⁵ (ö. 1911) kasidesinde zikrederek onun bir Ezherli oluşu nedeniyle düşmanlara karşı verilen mücadelede Ezher'in rolünü ifade etmiştir: [Kâmil]⁹⁶

36	فَرَأَى عَرَابِي فِي الْمَوَاكِبِ قَيْصِرَا	حَتَّى تَلَقَّتْ عَنْ مَحَاجِرِ رُومَةٍ
37	وَأَزِنَتْ فِي ظِلْمِ الْعُصُورِ الْفَيْفَرَى	وَدَعَا لِمَخْلُوقٍ وَآلِهِ زَائِلَا

⁹⁴ Rifâî, *Dîvân*, 125.

⁹⁵ İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi* (Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1983), 6/88; Hilal Görgün, "Urâbî Paşa", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Erişim 13 Kasım 2020); Yıldız, *Nil Şairi*, 33-34.

⁹⁶ Şevkî, *Şevkiyyât*, 204.

- 37 Sonunda Roma'nun gözlerine baktı ve Urâbî Paşa kervanda Kayser'i gördü.
- 36 Yarattılmışı dua eden... Bir faniyi ilah edinen... Asırların zulmünü geri getiren...

Hâşim de halkın kimi zaman işgale, kimi zaman Mısırlı yöneticilerin haksızlıklarına karşı başkaldırısında Ezher'in öncü rolünden bahsetmiştir: [Kâmil]⁹⁷

سَلِّ مَهَيْطُ النَّوْرَاتِ عَنْهَا إِهْ
قَدْ كَانَ نَادِيهَا وَكَانَ الْمُنْبِرَا 11

- 11 Onu zulme başkaldırının beşiğine sor. O, onun meclisi ve minberiydi.

Hâşim'in yukarıdaki beytinde geçen minber ifadesi, Ezher Camii'nde bulunan, koşullara göre kimi zaman dini konularda halkı bilinçlendiren, kimi zaman zulme başkaldırısı konu alan hutbelerin okunduğu mekân olması nedeniyle, önemli bir yere sahiptir ve Şevkî'nin kasidesinde de bulunmaktadır: [Kâmil]⁹⁸

db | 407

نَبَأُ سَرَى فَكُنَا الْمَنَارَةَ حَيْرَةً
وَزَهَا الْمُصَلَّى وَاسْتَخَفَّ الْمُنْبِرَا 20

- 20 Haber geldi, minareyi sevince boğdu, namazgâh parladi ve minber mutlu oldu.

Şevkî'nin *el-Ezher* isimli kasidesini sevinçle, Hâşim'in *el-Ezher* isimli kasidesini hüznle yazdığı görülmektedir. Kasidelerin vezin, kafiye ve revî harfi bakımından aynı olduğu, Şevkî'nin Ezher'de yapılan ıslahatı tebrik etmek için, Hâşim'in Ezher'de ıslahat yapılması için kasidesini kaleme aldığı anlaşılmaktadır. Hâşim'in kasidesinde ele aldığı konularda, Şevkî'nin kasidesinden büyük oranda etkilendiği görülmektedir.

Sonuç

Arap edebiyatında muâraza sanatı, câhiliye döneminden günümüze kadar hep var olagelmıştır. Bir şairin, başka bir şairi küçümsemeden ve hicvetmeden, şiirinin kalitesi nedeniyle, onun kasidesine benzer bir kaside yazması veya daha güzel bir kasideyle onu

⁹⁷ Rifâî, *Dîvân*, 123.

⁹⁸ Şevkî, *Şevkiyyât*, 204.

geçmeye çalışması anlamına gelen muâraza sanatı, Modern Arap edebiyatında da görülmektedir. Hâşim er-Rifâî'nin güçlü bir şair olan Ahmed Şevkî'nin şiirlerine karşı yazdığı nazîreler, Modern Arap edebiyatındaki muâraza sanatının en güzel örnekleri arasında sayılabilir.

Şevkî'nin 190 beyitten oluşan *Nehcü'l-Bürde* isimli kasidesine Hâşim, muâraza yaparak, 24 beyitten oluşan *Nehcü'l-Bürde* isimli bir kaside yazmıştır. Matla' ve mukaddime açısından farklı olsalar da kasideler vezin, kafiye, revî harfi ve işlenen konular bakımından aynıdır. Hâşim'in kasidesinin beyit sayısının Şevkî'nin kasidesine göre kısa olması, muâraza sanatı açısından bir eksiklik olarak kabul edilse de, muhtemelen sonraki yıllarda kasidesine eklemeler yapma niyeti taşıdığı ve henüz şairliğinin baharında olduğu şeklinde açıklanabilir. Vezin dolayısıyla kelimelerin harekelerinde yaptığı zorunlu değişiklikler de onun şiirinin gelişme döneminde olduğunu göstermektedir.

408 | db

Şevkî'nin 131 beyitten oluşan *el-Hemziyyetü'n-Nebeviyye* isimli kasidesine, Hâşim'in muâraza yaparak, 151 beyitten oluşan *Mevlidü'n-Nûr* isimli bir kaside kaleme aldığı görülmektedir. Kasidelerin vezin, kafiye ve revî harflerinin aynı olduğu, benzer konuları ele aldıkları göze çarpmaktadır.

Şevkî'nin 48 beyitten oluşan *el-Ezher* isimli kasidesine Hâşim'in muâraza yaparak 41 beyitten oluşan *el-Ezher* isimli bir kaside yazdığı, kasidelerin vezin, kafiye ve revî harfi bakımından aynı olduğu, Şevkî'nin kasidesini sevinçle Hâşim'in hüznle kaleme aldığı görülmektedir. Şevkî'nin Ezher'de yapılan ıslahatı tebrik etmek için, Hâşim'in Ezher'de ıslahat yapılması için kasidelerini yazdıkları, ele alınan konuların benzerlik gösterdiği anlaşılmaktadır.

Şevkî'nin şiirlerindeki konuları genel olarak ele aldığı, garîb kelimeler kullandığı, Hâşim'in aynı konuları ele aldığı haşivler kullanarak, açıklamalar yaparak ve ayrıntılar vererek sözü uzattığı görülmektedir. Bu durum Şevkî'nin şiirde olgunluğa ulaştığı, Hâşim'in ise henüz taklit döneminde olduğunu göstermektedir.

Her şair, şiir yazmaya başka şairleri taklitle başlamıştır. Ancak bir şaire muâraza yapmak, onunla boy ölçüşmek anlamına geleceği için cesaret isteyen bir husustur. Yaşı ve tamamlanmamış eğitimi göz önüne alındığında Hâşim'in, Şevkî'ye birden fazla muâraza

yapması, onun özgüvenini, şiir kabiliyetini ve edebî gücünü göstermektedir.

Hâşim, şiirlerine muâraza yapmak için Şevkî'yi seçmesinde Şevkî'nin edebî gücü yanında, onun Mısırlı olması, klasik ekolü temsil etmesi, şiirlerinde İslamî fikirleri işlemesi ve İngiliz işgaline karşı söylemleri gibi hususlar etkili olmuş olabilir. Hâşim, Şevkî'ye muâraza yapmakla, sadece onun mensubu olduğu edebî ekolün değil, aynı zamanda fikriyatının da bir temsilcisi olduğunu göstermiştir. Aslında muâraza ile nakîza sanatları arasındaki en önemli ayrım da budur.

Muâraza, edebî etkisini devam ettiren ve sanatı güçlü olan bir şairle boy ölçüşmenin yanında kendini bir ekole ait hissetmek, bir düşünce silsilesinin devamı olmak ve aynı düşünce içerisinde söyleyecek sözü olmak anlamlarına da gelebilir. Bir fikrî ekolün sürekliliğini ve şairlerin ait olduğu düşünce grubunu göstermesi açısından önem arz eden Muâraza sanatı, bir şairin düşüncelerine katılmak, şerh düşmek veya bazı görüşlerini tadil etmek şeklinde de gerçekleştirilebilir. Bu açıdan İslam dünyasında fikrî akımlar incelenirken şairler de dikkate alınmalı ve şiirlerinin temsil ettiği fikrî akım tespit edilerek bir tasnife tabi tutulmalıdır. Bu anlamda muârazalar, İslam dünyasının fikrî serüvenine ışık tutacak veriler içermeleri açısından yeni bir bakış açısı verebilirler.

KAYNAKÇA

- Akkâvî, İn'âm Fevâl. *el-Mu'cemu'l-mufassal fî 'ulûmi'l-belâğa el-bedî' ve'l beyân ve'l-me'ânî*. Beyrut: Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 1996.
- Âşûr, Saîd Abdülfettâh. "Ezher (Eğitim Öğretim ve Sosyal Hayat)". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. Erişim 13 Kasım 2020. <https://islamansiklopedisi.org.tr/ezher#2-egitim-ogretim-ve-sosyal-hayat>
- Bâşâ, Ömer Musa. *el-Edeb fî bilâdi's-Şam 'Usûru'z-Zenkiyyin ve'l-Eyyûbiyyîn ve'l-Memâlik*. Dimaşk: Dâru'l-Fikr, 2. Basım, 1999.
- Becker, C. H. "Mısır (Fetihten Osmanlılar Devrine Kadar)". *İslâm Ansiklopedisi*. ed. A. Adıvar vd. 8/218-242. İstanbul: Milli Eğitim Basımevi, 1979.
- Berîğiş, Muhammed Hasen. *Divânü Hâşim er-Rifâî isimli esere yazılan mukaddime*. Zerkâ: Mektebetu'l-Menâr, 2. Basım, 1405/1985.
- Curcânî, Abdulkâhir el-. *Delâilu'l-i'câz fî 'ilmi'l-me'ânî*. thk. Mahmûd Muhammed Şâkir Ebû Fihri. Kahire: Matbaatu'l-Medenî, 3. Basım, 1992.
- Çiçekler, Mustafa. "Na't". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. Erişim 13 Kasım 2020. <https://islamansiklopedisi.org.tr/nat>
- Dayf, Şevkî. *Şevkî şa'iru'l-'asri'l-hadîs*. Kahire: Mektebetu'l-Usra, 2010.
- Demirayak, Kenan. *Arap Edebiyatı Tarihi-Osmanlı Dönemi (Mısır ve Bilâdu's-Şâm Bölgesi) (922-1217/1516-1802)*. Erzurum: Fenomen Yayınları, 2015.
- Dereli, Muhammed Vehbi. *Osmanlı Dönemi Bed'iyyât Şairlerinden Âişe el-Bâûniyye ve Peygamber Methiyeleri*. Ankara: Gece Kitaplığı, 2014.

- Durmuş, İsmail. "Methiye". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. Erişim 13 Kasım 2020. <https://islamansiklopedisi.org.tr/methiye>
- Durmuş, İsmail. "Nazîre". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. Erişim 13 Kasım 2020. <https://islamansiklopedisi.org.tr/nazire>
- Ekinci, İsmail. *Tasavvuf Şairi Nablusî ve Şiirleri*. Ankara: İksad Yayınevi, 2020.
- Ezherî, Ebû Mansûr Muhammed b Ahmed el-. *Tehzîbu'l-luğa*. thk. Muhammed İvâd Mur'ib. Beyrut: Dâru İhyâ'it-Turâsî'l-'Arabî, 2001.
- Fâhûrî, Hannâ. *Tarihu'l-edebî'l-'Arabî*. Jounieh: Mektebetu'l-Bûlisiyye, 2. Basım, 1953.
- Görgün, Hilal. "Urâbî Paşa". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. Erişim 13 Kasım 2020. <https://islamansiklopedisi.org.tr/urabi-pasa>
- Hamevî, İbn Hicce el-. *Hızânetu'l-edeb ve gâyetu'l-erab*. thk. 'Isâm Şıkyû. Beyrut: Dâru Mektebeti'l-Hilâl, 2004.
- Hasenî, Sîdî İbn-i Acibe. *el-Envâru'l-kudsîyye fî şerhi'l-Kasîdeti'l-Hemziyye li'l-Bûsîrî*. thk. Abdusselam el-Umrânî el-Hâlidî. Beyrut: Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 2010.
- Hassân b. Sâbit. *Şerhu divânî Hassan b. Sâbit el-Ensârî*. thk. Abdurrahman el-Berkûkî. Kahire: el-Mektebetu't-Ticâriyyetu'l-Kubrâ, 1347/1929.
- Hâşimî, Ahmed b. İbrahim b. Mustafa el-. *Cevâhiru'l-belâğa fî'l-me'ânî ve'l-beyân ve'l-bedî'*. thk. Yusuf es-Samîlî. Beyrut: el-Mektebetu'l-'Asriyye, ts.
- Hattâbî, Ebû Süleymân Hamd b. Muhammed b. İbrahim el-. *Beyânu i 'câzi'l-Kur 'ân (Selâsu resâil fî i 'câzi'l-Kur 'ân içinde)*. nşr. Muhammed Halefullah – Muhammed Zağlûl Sellâm. Kahire: Dâru'l-Meârif, 3. Basım, 1986.
- Huseyin, Tâhâ. *Hâfiz ve Şevkî*. Kahire: Muessesetu Hindâvî li't-Ta'lim ve's-Sekâfe, 2014.
- İbnu'l-Esir, Nasrullah b. Muhammed Ziyâuddîn. *el-Meselu's-sâir fî edebî'l-kâtibi ve's-şâ'ir*. thk. Ahmed el-Hûfî - Bedvî Tabâne. Kahire: Dâru Nahdati Mısır, ts.
- İbnu'l-Mu'tez, Ebû'l-Abbâs Abdullah. *el-Bedî' fî'l-bedî'*. Dâru'l-Cil, 1990.
- İyişenyürek, Orhan. "İbn Ma'tûk'un Divân'ındaki Peygamber Methiyeleri". *Necmettin Erbakan Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 47/47 (2019), 145-194.
- Kalkaşendî, Ahmed b. Ali b. Ahmed el-Fezârî el-. *Subhu'l-a'sâ' fî snâ'ati'l-înşâ'*. Beyrut: Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, ts.
- Kâsım, Muhammed Ahmed - Dîb, Muhyiddîn. *Ulûmu'l-belâğa el-bedî' ve'l-beyân ve'l-me'ânî*. Trablus: el-Muessesetu'l-Ĥadise li'l-Kitâb, 2003.
- Kuşçu, Ayşe Dudu. *Eyyubi Devleti Teşkilatı*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 2013.
- Mekkî, Mahmud Ali. *el-Medâihu'n-nebeviyye*. Kahire: eş-Şeriketu'l-Mısriyyetu'l-Âlemiyye li'n-Neşr, 1991.
- Merâğî, Ahmed b. Mustafa el-. *Ulûmu'l-belâğa el-beyân ve'l-me'ânî ve'l-bedî'*. Beyrut: Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 3. Basım, 1993.
- Mohammad, Majed Haj. "en-Nez'atu'r-rûmansîyye fî şî'ri't-tabî'a 'inde Hâşim er-Rifâî ve eseruhâ fi'stidâ'is-suveri'l-fenniyye". *Asos Journal* 66 (Mart 2018), 415-440.
- Mubârek, Zekî. *Ahmed Şevkî*. Beyrut: Dâru'l-Cil, 1408/1988.
- Mubârek, Zekî. *el-Medâihu'n-nebeviyye fî'l-edebî'l-'Arabî*. Kahire: Dâru'l-Hucetü'l-Beyzâ', 1354/1935.
- Mubârek, Zekî. *el-Muvâzene beyne's-şu'arâ'*. Kahire: Muessesetu Hindâvî li't-Ta'lim ve's-Sekâfe, 2012.
- Ömer, Ahmed Muhtâr Abdülhâmîd. *Mu'cemu'l-luğati'l-'arabiyyeti'l-mu'âsır*. Kahire: Dâru'l-Muâsır, 1429-2008.
- Özel, Ahmet. "Mevlid". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. Erişim 13 Kasım 2020. <https://islamansiklopedisi.org.tr/mevlid>
- Öztuna, Yılmaz. *Büyük Osmanlı Tarihi*. İstanbul: Ötüken Neşriyat, 1994.
- Öztürk, Mevlüt. *İbnu't-Tayyib eş-Şerakî ve Şiirleri*. Konya: Aybil Yayınları, 2019.
- Recep, Mustafa. *Şu'arâu'l-fukâheti'l-mu'âsırûn*. Kafra's-Şeyh: el-İlmu ve'l-İman li'n-Neşri ve't-Tevzî', 2008.
- Rifâî, Hâşim er-. *Divânü Hâşim er-Rifâî*. Zerkâ': Mektebetu'l-Menâr, 2. Basım, 1405/1985.

- Sezer, İsmail Hakkı. "Kaside-i Bürde ve Nesir ve Manzum Tercümesi". *Selçuk Üniversitesi İlahiyât Fakültesi Dergisi* 10/10 (2000), 65-88.
- Subkî, Bahauddîn Ahmed b. Ali b. Abdulkâfi es-. *'Arûsu'l-efrâh fî şerhi Telhîsi'l-Miftâh*. thk. Abdulhamid Hindâvî. Beyrut: el-Mektebetu'l-'Asriyye li't-Tıbbâ'a ve'n-Neşr, 2003.
- Şahin, Ramazan. *Osman Bektaş el-Mevslî ve Şiiri*. Konya: Eğitim Yayınevi, 2019.
- Şâyib, Ahmed eş-. *Târîhu'n-nekâtiz fî ş-i'ri'l-'Arabî*. Kahire: Mektebetu'n-Nahdati'l-Mısıryye, 2. Basım, 1954.
- Şeşen, Ramazan. "Ahmed Şevki". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. Erişim 13 Kasım 2020. <https://islamansiklopedisi.org.tr/ahmed-sevki>
- Şevkî, Ahmed. *Şevkiyyât*. Kahire: Muessesetu Hindâvî li't-Ta'lim ve's-Sekâfe, 2012.
- Tâhir, Hâmid. *Hâşim er-Rifâî*. Kahire: Mektebetu'l-'Âdâb, 1998.
- Tomar, Cengiz. "Mısır (Fetihten Osmanlı Dönemine Kadar)". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. Erişim 13 Kasım 2020. <https://islamansiklopedisi.org.tr/misir#3-bizans-donemi>
- Tülücü, Süleyman. "Kâ'b b. Zuheyr ve Kaşide-i Bürde'si Üzerine Notlar I". *Atatürk Üniversitesi İlahiyât Fakültesi Dergisi* 5/5 (1982), 159-173.
- Uzun, Mustafa İsmet. "Ezher (Mimari)". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. Erişim 13 Kasım 2020. <https://islamansiklopedisi.org.tr/ezher>
- Uzunçarşılı, İsmail Hakkı. *Osmanlı Tarihi*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1983.
- Ürün, Ahmet Kazım. *1868-1932 Mısır'da Bir Türk Şair Ahmet Şevki*. İstanbul: Kaknüs Yayınları, 2002.
- Ürün, Ahmet Kazım. "Ahmet Şevki ve Mehmet Âkif'te Ortak Unsurlar". *Nüsha* 2/7 (2002), 83-98.
- Ürün, Ahmet Kazım. "Ahmet Şevki'nin Şiirlerinde Boğaziçi ve Marmara". *Uluslararası Üsküdar Sempozyumu X*. ed. Coşkun Yılmaz. 2/309-319. İstanbul: Üsküdar Belediyesi, 2019.
- Yıldız, Ahmet. "Hafız İbrahim'in Şiirlerinde Türk İmaji". *Türk-İslâm Medeniyeti Akademik Araştırmalar Dergisi* 13/25 (Mart 2018), 195-212.
- Yıldız, Ahmet. *Nil Şairi Hafız İbrahim ve Siyasi Şiirleri*. Konya: Palet Yayınları, 2017.

Muāraza in Modern Arab Literature: Example of Ahmed Shawqī-Hashim al-Rifāī

Ahmet YILDIZ*

Extended Abstract

Ahmed Shawqī had a big influence in terms of delivering classical Arabic literature to modern Arabic literature. Shawqī, who was a translator of the feelings of Egyptian people in his poems, influenced many poets. Hashim al-Rifāī is one of these poets. Hashim was born in 1935 and known for his Islamist position in terms of the political events at his time. He became a target of communists because of his position, and eventually got killed in 1959 at age 24. Despite his short life, he started writing poetry at an early age, left a mark on poetry divan.

In Arabic literature, writing of poetry by another poet in response to the poetry of a poet is expressed with the words naqīza and muāraza. "Naqīza" was used in terms that two poets quarrelled between each other by using poems that contained more of the same centroid, rhyme and letter of rhyme; with the intention of satirizing, bragging or against responding to each other. "Muāraza" is named when a poet writes a poem by making more or less changes to the same rhyme, the same centroid and the same content in order to reach or pass his degree, without satirizing it, as a result of liking the art or content in another poet's poetry. Muāraza and naqīza have been known in Arabic literature since the Jahiliyya period.

In this study, the poem named *Nahc al-Burda* written in the type of eulogy of the Prophet Muhammad in the divan of Hashim, his poem named *Mawlid al-Nūr* written in the form of *Mawlid al-Nabī* and his poem called *al-Azhar* were examined. The naming of these three poems were considered in terms of the letter of rhyme, rhyme, centroid, content and number of couplets, and compared to the poems of Ahmed Shawqī and the effects of Shawqī's poems on Hashim's poems were determined. For this purpose, 24 couplets under the title of *Nahc al-Burda*, 37 couplets under the title of *Mawlid al-Nūr*, and 39 couplets under the title of *al-Azhar* were examined. Together with the 5 couplets mentioned in the 3rd chapter, a total of 105 couplets were analysed.

Hashim's poem *Nahc al-Burda* was written as *Muāraza* to Shawqī's poem *Nahc al-Burda*, and although the *muqaddime* styles are different, the two poems appear to be the same in terms of centroid, rhyme and subject matter. Compared to the number of couplets written by Shawqī, Hashim's short stay can be explained as being in the spring of his literary life and probably considering adding to his eulogy in the following years.

* Assistant Professor, Necmettin Erbakan Üniversitesi Ahmet Keleşoğlu Eğitim Fakültesi Öğretim Üyesi, Orcid Id: <https://orcid.org/0000-0002-7074-0405>

Ahmed Shawqī wrote the poem *al-Hamziyya al-Nabī*, which he wrote in consideration of the *Qasīda Hamziyya* by Būsīrī and using the same rhyme. Hashim was also influenced by Shawqī and wrote a poetry named *Mawlid al-Nūr*, which had the same rhyme, centroid and subject. In this poetry, Hashim examines the topics Shawqī has dealt with from time to time, but more detailed.

Ahmad Shawqī wrote a poetry called *al-Azhar*. Hashim also made nazīre to Shawqī with his poetry named *al-Azhar*, and used the same name, centroid and rhyme. It is seen that Shawqī wrote his *al-Azhar* with joy, whereas Hashim wrote his *al-Azhar* with sadness. It is understood that Shawqī wrote his poetry to congratulate the Reformation in *al-Azhar*, and Hashim wrote his poetry to make reformation in *al-Azhar*.

It was proven that the reason why a poet does muāraza to another poet, is not only because he accepts his art and literary strength, but also because the poet's declaration that he is a representative of the ideas the poet has. There are many factors why Hashim may have choosen Shawqī to make muāraza for his poems, one of those being his literary power, him being Egyptian, him being a representative of the classical school, his Islamic ideas in his poems, and his discourse against the British occupation. By making muāraza to Shawqī, Hashim thus showed that he was not only a representative of the literary school he belonged to, but also a representative of his intellectual life.

While examining intellectual movements in the Islamic world, poets should also be taken into consideration, as well as intellectual movements represented by their poems should be determined and classified. In this way, muārazas can give a new perspective in terms of containing data that will shed light on the intellectual adventure of the Islamic world.

Keywords: Arabic Literature, Ahmed Shawqī, Hashim al-Rifāi, Muāraza, Eulogy.

